

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE**

**FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ**

**BAKALÁŘSKÁ PRÁCE**

“DEBATY O SELEKCI POHLAVÍ V MF DNES: ZAOSTALÁ TRADICE NEBO  
VĚDECKÝ ZÁZRAK?”

AUTORKA: TEREZA HENDLOVÁ  
VEDOUCÍ PRÁCE: VĚRA SOKOLOVÁ, PhD.  
V PRAZE DNE 23.6.2006

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a nesouhlasím s jejím eventuálním zveřejněním jak v tištěné, tak elektronické podobě.

V Praze dne

Tereza Hendlová

.....

podpis

Ráda bych poděkovala Věře Sokolové, PhD. za vedení práce a cenné připomínky, Ing. Petru Pavlíkovi PhD. za konzultace k této práci a všem ostatním vyučujícím gender studies FHS UK za inspirativní podněty. Ráda bych také vyjádřila dík svojí rodině, zejména pak své matce, za podporu, kterou mi projevovovala během studia.

„Přát si dívku, nebo chlapce, není ani důvod ke studu, ani odsouzeníhodné. Ale, jak zdůrazňuje právní znalkyně Dorothy Roberts, je důležité „zkoumat zákonný a politický kontext, jež napomáhá jak utvářet, tak dávat význam motivacím jednotlivců.“

„Pokud jsou přání, volby a preference náležitě vyvážené se sociální spravedlností a obecným prospěchem, nemohou být bezmyšlenkovitě přeměněny v chráněné svobody, více či méně kodifikovaná práva. Održené od sociálních důsledků, jsou jak přání, tak svobody přinejmenším naivní.“

Marcy Darnovsky, 2004

## Obsah

1. Úvod .....	6
2. Teoretická část .....	7
2.1 Koncept genderu .....	7
2.2 Selekcce pohlaví .....	10
2.3 Typologie selekce .....	10
2.3.1 Instrumentální selekce pohlaví .....	10
2.3.2 Apriorní selekce pohlaví .....	11
2.4 Metody selekce pohlaví .....	11
2.4.1 Selekcční metody nevyužívající RT .....	12
Prenatální diagnostika a selektivní potrat .....	12
2.4.2 Selekcční metody s využitím RT .....	14
Metoda separace spermatu předcházející početí .....	15
In vitro fertilizace a genetická diagnóza embrya předcházející jeho implantaci do dělohy .....	16
2.4.3 Selekcce pohlaví jako forma "genderocidy" .....	17
Koncept chybějících žen .....	19
Selekcce pohlaví v Číně .....	20
Selekcce pohlaví v Indii .....	22
Doporučení OSN ve věci globálních populačních problémů .....	25
2.4.4 Instrumentální selekce pohlaví .....	25
2.4.5 Selekcce v případě intersexuality .....	28
2.4.6 Selekcce pro neléčebné účely .....	30
Selekcce jako harmonizace rodiny .....	30
Selekcce jako krok ke geneticky vylepšenému dokonalému dítěti .....	34
Praktické problémy: legislativní vymezení .....	36
Optika ženských práv .....	38
Otázka alokace zdrojů .....	40
Otázka alokace technologií a odpovědnosti: West against the rest? .....	41
3. Analytická část .....	43
3.1 Metodologie .....	43
3.2 Média a jejich genderová analýza .....	46
3.3 Mladá Fronta Dnes jako médium .....	47
3.4 Analytický postup .....	49
3.4.1 Články s kladným stanoviskem k selekci pohlaví .....	50
Idealizace vědy .....	54
Etnocentrismus .....	56
Genderové stereotypy .....	60
Ideologická interpretace biologie .....	62
3.4.2 Kritické články o selekci pohlaví .....	63
Etnocentrismus .....	65
Genderové stereotypy .....	66
Reprodukce dominantního diskurzu .....	68
Zlehčování tématu .....	70
Alternativní diskurz .....	71
4. Závěr .....	74
Použitá literatura .....	76

## 1. Úvod

Následující řádky představují práci uzavírající mé bakalářské studium, v jehož průběhu jsem se zaobírala převážně studiem genderové problematiky. Věnovala jsem ji problému, jež považuji za velmi naléhavý a eticky značně problematický: vědomé a úmyslné selekci pohlaví u potomků. Mnou zvolené téma je přitom dosti aktuální vzhledem k probíhajícím změnám legislativy v mnoha zemích, které se rozhodly zaujmout k danému fenoménu jasný postoj ukotvený zákonem. Stejně tak se týká i zemí, jež o praktikách ovlivňujících pohlaví potomstva teprve rozhodnou: protože vše nasvědčuje tomu, že reprodukční technologie se budou dále rozvíjet a stanou se přístupnější masovému použití, potřeba legislativně ošetřit způsob jejich využití se tedy stává více než důležitou.

Cílem mé práce je kriticky reflektovat praxi selekce pohlaví a její obraz v médiu MF Dnes v určitém období. Chci ukázat na problémy, které s sebou selekce nese- a nést může, a ukázat, že je tento fenomén konstruován v rámci dvojího standardu: míra, nakolik je ho společnost ochotna nahlížet kriticky závisí na mnoha faktorech jako je geografická lokace, etnická příslušnost, společenská vrstva, gender atd. Díky tomu je jeden jev, často za použití stejných prostředků, hodnocen různě vzhledem k jeho geografickému a společenskému zařazení. Tak se stává, že je selekce pohlaví odsuzována euroamerickým světem, pokud se praktikuje v zemích tzv. "třetího světa", ale zároveň je velmi nekriticky přijímána na vlastním území. V tomto kontextu si také kladu otázku, proč se i dnes ve společnosti, která se prezentuje jako demokratická a přesvědčuje sebe samu, že jsou obě pohlaví ceněna stejně, považuje pohlaví dítěte za tak důležité? Natolik, že se v rámci diskurzu o legalizaci selekce pohlaví více či méně explicitně naznačuje, že rodina není vyvážená, když je v ní moc dětí jednoho pohlaví. O čem tyto skutečnosti svědčí?

Svoji pozornost zaměřuji na dosavadní práce o selekci pohlaví, přičemž sleduji jak souhlasná stanoviska, tak tvrdou kritiku, abych ukázala o jak konfliktní a složité téma se jedná. V analytické části poté obracím pozornost k mediálnímu pokrytí tématu. Ve své práci používám kvalitativní kritickou diskurzivní analýzu. Po úvodu následuje teoretická

část, ve které osvětlím koncepty, s nimiž dále pracuji a které poté aplikuji v navazující analytické části, v jejíž rámci zkoumám diskurz pokrývající selekci pohlaví v článcích uveřejněných v Mladé Frontě Dnes v rozmezí let 1997 a 2006. V závěru práce poté zjištěné skutečnosti shrnu a vyhodnotím a práci poté doplním o seznam použité literatury.

Předesílám, že jsem tuto esej napsala z feministické perspektivy založené na přesvědčení, že ženy a muži si mají být rovni nejen v teorii, nýbrž i v praxi, a náleží jim proto stejná lidská práva včetně práva na život<sup>1</sup>. Uvědomuji si, že má práce rozhodně není nezaujatá. Stavím se k možnosti determinovat pohlaví dítěte kriticky a znepokojují mě mnohá rigidní kliše, jež se na potřebě výběru, a jeho výsledku, podílejí, stejně jako negativní důsledky, k nimž by široce dostupná technologie selekce pohlaví mohla vést (které již můžeme v některých zemích pozorovat). Přesto se snažím dát prostor oběma stranám názorové bariéry a doufám, že tak přispějí do diskuze, jež v naší společnosti o selekci pohlaví sice probíhá, ale která dle mého názoru stále ještě nedostatečně reflektuje závažnost situace a možná dilemata.

## **2. Teoretická část**

### **2.1 Koncept genderu**

Jedním ze základních orientačních bodů ve společnosti je odlišování lidí na dvě pohlaví<sup>2</sup> (Bourdieu, 2000; Renzetti a Curran, 2003; Rupp, 2001). Pohlaví označuje sadu tělesných znaků, biologickou danost, základ „na němž lidé konstruují společenskou kategorii zvanou gender (maskulinitu a feminitu)“ (Renzetti a Curran, 2003, str. 20). Dle Renzetti a Currana termín gender označuje „společensky utvářené postoje a modely chování, obvykle dichotomicky dělené na mužské a ženské“ (Renzetti a Curran, 2003, str. 58), jež dle jejich mínění společnost považuje za přirozené a správné a na jejich základě buduje rozdílný přístup k mužům a ženám<sup>3</sup>. Jedná tedy na základě genderových

---

<sup>1</sup> Viz. Všeobecná deklarace lidských práv: United Nations (1948).

<sup>2</sup> Přesto existují i společnosti s více kategoriemi, nebo kategoriemi přechodnými viz. Oakley, 2000; Renzetti a Curran, 2003; Bourdieu, 2000; Rupp, 2001 aj.

<sup>3</sup> Bourdieu (2000) zve takový proces, jež ustavuje sociální konstrukce „mužství“ a „ženství“ jako přirozené, naturalizací (str. 11- 32).

stereotypů- velmi zjednodušených představ o tom, jaká má být správná femininní žena a maskulinní muž, přičemž se obecně předpokládá, že žena a muž představují protiklady a nenesou proto nic z charakteristik připisovaných pohlaví opačnému. Gender je ideologie, která nepočítá s variabilními charakterovými vlastnostmi (nebo je rovnou prohlašuje za deviantní). Badatelky a badatelé na poli genderových studií se shodují, že gender funguje na třech rovinách: osobní, institucionální a symbolické (Renzetti a Curran, 2003; Bourdieu, 2000). Na bázi genderové polarizace společnosti je pak vystavěn takzvaný "pohlavně genderový systém", tedy: „systém institucionalizovaných vlastností, způsobů chování a vzorců společenské interakce předepsaných členům společnosti na základě pohlaví“ (Renzetti a Curran, 2003, str. 58), jež se dle Renzetti a Currana (2003) skládá ze tří provázaných aspektů: společenské konstrukce dvou protikladných genderů připisovaných tomu kterému pohlaví, z dělby práce podle pohlaví a sociální kontroly sexuality. Různé společnosti mohou tyto body naplňovat různě, podstatné však je, že každá společnost předepisuje jedincům určité a výlučné znaky na základě pohlaví (tamtéž). Tyto praktiky pak utvářejí "systém společenské stratifikace" (Renzetti a Curran, 2003, str. 21), jež s sebou nese rozdílné oceňování stereotypně mužských a ženských vlastností, znaků, jednání atd. Většina badatelek a badatelů se také shodne, že v naprosté většině nám známých společností jsou muži a znaky s nimi asociované oceňovány více než ženy<sup>4</sup> (Renzetti a Curran, 2003; Bourdieu, 2000; Friedan, 2002; Barša, 2002; Fafejta, 2004; Beauvoir, 1966; Wolf, 2000; Oakley, 2000; Linková a Červinková, eds., 2004 aj.), jedná se tedy o společnosti patriarchální povahy.

V tomto směru je inspirativní teorie "optických skel kultury" od Sandry Bem (Renzetti a Curran, 2003), jež vysvětluje průběh genderové socializace. Společnost podle ní používá tři vrstvy stereotypních vzorců aplikovaných při enkulturaci svých členů a členek. První z nich je genderová polarizace, jíž jsou jedinci rozlišeni na dvě skupiny odlišných genderů, jako esencialisticky rozdílné bytosti, přičemž tyto odlišnosti jsou považovány jako základní kritérium organizace společnosti. Druhou ideologickou vrstvou

---

<sup>4</sup> Dle Bourdieuho (2000) tyto sociální vztahy nadvlády přecházejí do těl, "somatizují" se a dále reprodukuje. „Androcentrické vidění je tak neustále legitimováno praktikami, které samo plodí: protože dispozice žen jsou plodem *nepříznivého předsudku* vůči ženství zabudovaného do řádu věcí, nemohou ženy jinak, než tento předsudek neustále potvrzovat“ (str. 32).

je androcentrismus: praxe, v jejímž rámci jsou muži nadřazeni ženám a ustaveni jako "norma". Poslední vrstvu představuje biologický esencialismus, jehož pomocí je ideologická podstata prvních dvou vrstev zahlazována a interpretována jako přirozená a vyplývající z odlišné biologické podstaty<sup>5</sup>.

Je zřejmé, že pohlaví jedince není společensky neutrálním jevem a osobní genderová rovina je neustále v interakci s rovinou institucionální. Pohlaví je údaj, který člověka zařazuje v okamžiku jeho prvního kontaktu s vnějším světem a definuje ho pak po celou dobu jeho pozemského pobytu<sup>6</sup>. Pohlaví navíc ještě stále určuje cenu lidské bytosti, a to doslova: ženy jsou za svou práci oceňovány méně než muži (Renzetti a Curran, 2003, Bourdieu, 2000, Barša, 2002 aj.) a narození dcery v bytostně patriarchální společnosti může představovat velkou ekonomickou zátěž, až společenskou diskvalifikaci rodiny (Rushworth, 2003).

Svět, ve kterém žijeme navíc silně formuje věda (Neubauer, 1994, 2001, Rothschild, 2005), která se neustále vyvíjí a přináší nové technologie a možnosti s nimi spojené. Jedním z velmi dynamických odvětví jsou reprodukční technologie. Zprvu sloužily čistě k asistenci při reprodukci párů, jež nemohly počít přirozenou cestou, s postupem času umožnily i manipulaci početí samého: od možnosti zjištění pohlaví potenciálního potomka (která s sebou nese možnost podstoupit selektivní potrat) až po samotné stvoření embrya kýženého pohlaví (Hull, 1990; Rothschild, 2005). Tím reprodukční technologie vstoupily do nové fáze, kdy rodičům umožňují nemít jen dítě jako takové, ale dítě "na míru": potomka, který je- co do pohlaví- předurčen naplňovat představy rodičů již od samého početí.

---

<sup>5</sup> In Renzetti a Curran, str. 103-106. Ve stejném duchu argumentuje i Bourdieu (2000). „Neobyčejná síla mužského pojetí sociálního světa pramení z toho, že se v něm kumulují a koncentrují dvě operace: že totiž legitimuje vztah nadvlády tím, že z něho činí součást logické přirozenosti, jež sama je přítom naturalizovanou sociální konstrukcí“ (str. 24).

<sup>6</sup> Jak moc, ilustruje Anthony Giddens (1999, str. 114) na pokusu, kdy bylo matkám předloženo stejné šestiměsíční dítě jednou v jako Beth a podruhé zvané Adam, přičemž rozdílnost byla zdůrazněná stereotypním oblečením. V prvním případě bylo dítě považováno za roztomilé a jemňounké a dostávalo panenky, podruhé dostalo vláčky a jiné hračky "vhodné" pro chlapce. Jiný pokus zmiňovaný Giddensem (tamtéž) zkoumal reakce porodnického personálu na novorozence, kdy chlapci byli komentováni výrazy jako "cvalík" nebo "kluk jako buk", zatímco dívky byly "roztomilé", "sladké" a "jemné", přičemž rozdíly co do váhy nebo velikosti byly mezi dětmi minimální. Je zřejmé, že v těchto případech lidé pracují více než s biologickým pohlavím s představou o tom, co k tomu kterému pohlaví přísluší, tedy s genderovými stereotypy.

Společenská změna ve vnímání pohlaví dle Bem (Renzetti a Curran, 2003) vyžaduje absolutní transformaci kulturního vědomí, která vymaže "škatulkování" z kulturního i individuálního myšlení. K její realizaci je třeba poskytnout ženám a mužům víc svobody k tomu, aby se stali, kým chtějí: homosexuálními, heterosexuálními, bisexuálními, femininními, maskulinními nebo androgynními. Bem volá po "optice individuálních rozdílů", jež by zdůrazňovala „pozoruhodnou rozmanitost jednotlivců v rámci skupin" (Renzetti a Curran, 2003, str. 106).

## **2.2 Selekcce pohlaví**

Termínem selekcce pohlaví se označují praktiky a strategie, jež mají za cíl ovlivnit, nebo přímo předurčit, aby se dítě narodilo s určitým preferovaným pohlavím a tím zamezit narození dítěte pohlaví opačného, nebo takové "defektní dítě" odstranit (Darnovsky, 2004; Sen, 2003, McCarthy, 2001; Rushworth, 2003; Dickens, 2002; Pennings, 1006; Rothschild, 2005; aj.). Tento jev bývá často také zván "genderová selekcce" (např. Sureau, 1999; Fugger, Black, Keyvanfar a Schulman, 1998) , což je zajímavá skutečnost, protože gender je, jak již bylo řečeno, sociální konstrukt, a proto jej nelze předurčit ještě než dítě přijde na svět. Užívání zmíněného termínu pro označení výběru pohlaví vypovídá o nesprávném zaměňování a slučování biologické kategorie se sociálním projektem, proto místo zavádějícího pojmenování používám termín, který jasně vypovídá o tom, co se děje: selekcce pohlaví.

## **2.3 Typologie selekcce**

Michael D. Bayles rozlišuje dva typy selekcce pohlaví vzhledem k odlišným motivům, které se za ní skrývají: instrumentální selekci pohlaví a apriorní selekci pohlaví (in Hull, ed., 1990).

### **2.3.1 Instrumentální selekcce pohlaví**

Bayles tvrdí, že: „když je vědomost požadována instrumentálně, je oceňována vzhledem k následkům, většinou proto, že umožňuje jedinci podniknout určité kroky" (in

Hull, ed., 1990, str. 246). Mínil, že informace získaná na základě genetického vyšetření má primárně instrumentální význam<sup>7</sup>, neboť její lidé podstupují hlavně proto, aby se zbavili úzkosti z možného početí postiženého dítěte a mohli na jeho základě vyvinout činnost, aby narození postiženého dítěte předešli (tamtéž). Reagují tak svojí aktivitou na již existující stav, aby s ním dále naložili, případně ho zlepšili.

### **2.3.2 Apriorní selekce pohlaví**

„Když je vědomost ceněna a priori, jedinec jednoduše chce vědět něco pro vlastní účely, ze zvědavosti“ (Bayles, in Hull, ed., 1990, str. 246). Pokud rodiče vybírají pohlaví svého dítěte z vlastního přesvědčení, dělají tak na základě svých osobních motivů, nikoli z lékařských důvodů. Osobní pozice vzniká ve společnosti a proto se i subjektivní preference utvářejí v interakci se společenským prostředím, v němž hraje svou roli celá řada faktorů, jako jsou státní a etnická příslušnost, rasa, gender, víra, společenská vrstva a jiné okolnosti (Saco, in Craig, ed., 2002). Když rodiče záměrně volí určité pohlaví dítěte ještě před jeho početím, činí tak proto, že již dopředu asociují s tímto pohlavím určité znaky a vlastnosti. Takové jednání může být sexistického charakteru (Bayles, in Hull, ed., 1990), protože může vznikat na bázi genderových stereotypů. Jak dále popíšu, apriorní selekce pohlaví bývá ospravedlňována jako strategie k vyvažování rodiny, ale může být také zneužívána k odstraňování nechtěných dcer- zejména tato strana selekce má hrozivé sociální a populační důsledky (Sen, 2003; Rothschild, 2005; Dickens, 2002; aj.).

### **2.4 Metody selekce pohlaví**

Pro přehlednost dělím praktiky, jejichž účelem je ovlivnění pohlaví dítěte na dva druhy. Selekcce pohlaví není nijak novým jevem. Zásadní zlom, co se její spolehlivosti a přijatelnosti týče, ale nastal až s rozvojem reprodukčních technologií (dále RT), proto rozlišuji metody bez použití RT a s jejich použitím.

---

<sup>7</sup> Bayles míní, že by sice někteří lidé mohli být pouze zvědaví na svou genetickou konstituci, ale že to není obvyklý důvod pro podstoupení testu (in Hull, 1990).

### **2.4.1 Selekční metody nevyužívající RT**

Říká se, že touha ovlivnit pohlaví potomka je stará jako lidstvo samo. Dickens (2002) poznamenává, že rady jež mají napomoci k získání potomka kýženého pohlaví obsahuje například babylonský Talmud, text dokončený v pátém století našeho letopočtu. Metody, jež se za tímto účelem využívaly a často stále využívají zahrnují širokou škálu více či méně spolehlivých praktik od strategií předcházejícím početí, jako plánování soulože podle astronomických výpočtů nebo lunárního cyklu, přes akupunkturu a stravovací návyky matky (Dickens, 2002; Sureau, 1999) až po postnatální praktiky, jako úmyslné zanedbání dítěte nechtěného pohlaví (například podvýživa nebo záměrné neposkytnutí lékařské pomoci), jeho týrání s následkem smrti, nebo infanticidy (Wertz a Fletcher, 1998; Sen, 2003; Dickens, 2002 aj.).

Mezi takové metody patří i prenatalní diagnostika provázené selektivním potratem.

#### **Prenatální diagnostika a selektivní potrat**

V roce 1955 se výzkumníkům na poli lékařství podařilo určit pohlaví plodu na základě testování buněk, koncem šedesátých let byla vyvinuta amniocentéza, následována dalšími prenatalními testy a vyšetřeními, jež byly postupně včleněny do zavedené lékařské praxe v reprodukční medicíně (Rothschild, 2005). Prenatální diagnóza byla poté propojena s genetikou, když se zjistilo, že genetika podává užitečné informace o dědičných poruchách. Původně lékaři studovali rodinné dispozice často v důsledku početí postiženého dítěte. Prenatální diagnostika (PND) způsobila malou revoluci: posunula prevenci předcházející početí ke zkoumání samotného plodu (tamtéž). Účelem takzvané "preventivní medicíny" bylo odhalit a potenciálně odstranit postižený plod a genetika spolu s technologiemi prenatalní diagnózy se staly nástroji reprodukční lékařské praxe v určování nedokonalého plodu a dle Rothschild (2005) tak započaly formování diskurzu o dokonalém dítěti.

Amniocentéza byla vyvinuta primárně jako metoda diagnostikování dědičných chorob. Velký lékařský slovník (Vokurka, Hugo a kol., 2002) ji definuje jako metodu, „při

níž se odebírá plodová voda, jejímž vyšetřením lze odhalit některé nemoci, včetně dědičných, ještě před narozením (prenatální diagnóza). Plodová voda se získává nabodnutím amniotického obalu zárodku skrz břišní stěnu za kontroly ultrazvukem. Obsahuje buňky plodu, které lze použít k vyšetření." Analýza DNA plodu se zaměřuje na určité geny a je s to odhalit genetickou mutaci, nebo chromozomální syndrom způsobující potenciální poruchu (Rothschild, 2005) a lze její pomocí odhalit Downův syndrom, nebo například choroby vázané na chromozom X, jako je hemofilie nebo svalová dystrofie. Amniocentéza a analýza plodové vody se používá rutinně v případě rizikových těhotenství (existují-li v rodině dispozice k narození postiženého dítěte, nebo se již narodilo) a matek starších 35 let věku (Niessen, 1993); jejím primárním účelem není určování pohlaví ze zvědavosti- jeho identifikace je vedlejší, tzv. "by-product" (Rothschild, 2005). Jedná se o poměrně riskantní metodu, neboť vyžaduje jak propíchnutí dělohy, tak membrán, kdy může dojít i k ohrožení plodu. Zatímco v sedmdesátých letech bylo provádění této diagnostiky doporučováno nejdříve v 16. týdnu těhotenství, v 90. letech se provádělo již mezi 10. a 12. týdnem (donošené těhotenství trvá 40 týdnů) (Rothschild, 2005). Dle Rothschild ukazuje raná amniocentéza na rostoucí trend rané prenatální diagnózy jako takové.

Ultrazvuk, další metoda PND, je hojně kombinovaný s jinými postupy. V porodnictví se začal používat na přelomu 50. a 60. let 20. století a brzy se stal nedílnou součástí amniocentézy, protože umožňuje "vhled" do dělohy a tím i kontrolu pohybu jehly nebo jiného pronikajícího nástroje (Rothschild, 2005). I ultrazvuk se používá především ke zjišťování možných abnormalit plodu, lze jej však též použít k určení jeho pohlaví- mužské genitálie lze rozeznat již od 9. týdne těhotenství (tamtéž)<sup>8</sup>. Jedná se o široce dostupnou technologii, která může být využita k odhalení, že plod je nechtěného pohlaví, a následnému potratu. V takovém případě jde o selekci pohlaví po početí a dochází při ní k likvidaci plodu nechtěného pohlaví (de facto odstranění potomka určitého odmítaného typu). Některé kliniky proto poskytují informaci o pohlaví plodu na zvláštní vyžádání a

---

<sup>8</sup> Rothschild (2005) zmiňuje další- "psychologickou" funkci ultrazvuku. Odkazuje na mnohá tvrzení, že ultrazvuk podporuje pouto mezi matkou a dítětem tím, že dodává aktuální živý obraz plodu dlouho před tím, než matka ucítí jakýkoli pohyb dítěte uvnitř svého těla.

v některých asijských zemích (např. v Číně a Indii, viz dále) je používání ultrazvuku k určování pohlaví zakázáno, ale stále praktikováno a využíváno k selektivním potratům plodu převážně ženského pohlaví (Rothschild, 2005; Wertz a Fletcher, 1998; Dickens, 2002, aj.). Jak zdůrazňuje Rothschild (2005): v případě přerušení těhotenství pro "špatné" pohlaví, rodič v jádru klasifikuje pohlaví jako defekt, přestože jím z lékařského hlediska není: status přisuzovaný pohlaví je definovaný čistě společensky. Díky rané prenatalní diagnostice se navíc taková rozhodnutí stávají stále více soukromými a utajenými- rozhodnutí potratit dítě kvůli jeho pohlaví učiněné v prvním trimestru zůstane velmi pravděpodobně v tajnosti, neboť těhotenství se ve druhém měsíci "na povrch" ještě nijak fyzicky neprojeví a rodiče tak mohou nerušeně obcházet kulturní a morální tabu (Rothschild, 2005).

#### **2.4.2 Selekční metody s využitím RT**

Reprodukční technologie zahrnují metody asistované reprodukce a jejich dostupnost je omezená na specifické skupiny zájemkyň. Praxe reprodukčních technologií je zatížena etnocentrismem, genderovými stereotypy, homofobií atd. Feministická kritika zpochybňuje už samotnou praxi, jež se zaměřuje na léčení žen, nehledě na příčinu neplodnosti (Malin, 2003). Ženy, jež jsou shledány způsobilými k asistované reprodukci musí podle Malin (2003) splňovat celou škálu požadavků: musí být zdravé bílé heterosexuálky střední třídy žijící s partnerem. Nesmí být moc chudé ani moc bohaté a zaměřené na kariéru (v takových případech je zpochybňována jejich schopnost poskytovat mateřskou lásku), nesmí být osamělé bez partnera, ani ženy z etnických minorit, či lesby<sup>9</sup> (tamtéž). Než se ženy dostanou k možnosti podstoupit selekci pohlaví svých dětí, musí samy projít selekčním sítem, jež rozhodne o jejich ne/způsobilosti. Monopol na určování způsobilých kandidátek pro asistovanou reprodukci mají lékaři, přičemž chudé ženy, mezi nimiž je mnoho žen z etnických a rasových minorit (Renzetti a Curran, 2003) odfiltruje již samotná finanční náročnost RT.

---

<sup>9</sup> Cílem je zamezit reprodukci "společensky problematických skupin" (Rothschild, 2005).

McCarthy (2001) klasifikuje dva způsoby selekce pohlaví za použití reprodukčních technologií.

### **Metoda separace spermatu předcházející početí**

Metoda selekce pohlaví prostřednictvím oddělování spermatických buněk (MicroSort) byla vyvinuta v polovině 90. let 20. století a je metodou předcházející početí<sup>10</sup>. Při této metodě dochází k oddělení spermatu nesoucího chromozom X od Y. To se děje na základě odlišného obsahu jejich DNA, následkem čehož je chromozom X větší (Fugger, Black, Keyvanfar a Schulman, 1998). Metoda MicroSortu však pouze zvyšuje procentuální možnost početí dítěte kýženého pohlaví, nedokáže ho zcela spolehlivě stvořit. V případě páru toužícího po dívce se šance zvyšuje z 50% na 85% (procento odpovídá koncentraci spermií nesoucích chromozom X v roztříděném vzorku spermatu, viz. Fugger, Black, Keyvanfar a Schulman, 1998; McCarthy, 2001), v případě chlapce se šance zvýší pouze na 65% (McCarthy, 2001). Technologie MicroSort tak představuje možnost pro páry toužící po "genderově vyvážené rodině" (více viz. kapitola 2.2.6.1. Selekce jako harmonizace rodiny) a touží po dceři, přičemž pravděpodobnost jejího zplodění je po třídění na chromozom X šestkrát vyšší (Fugger, Black, Keyvanfar a Schulman, 1998). I tak se ale může stát, že dojde k početí potomka opačného než preferovaného pohlaví, jehož se matka/rodiče rozhodnou potratit.

Při technologii MicroSortu lze použít jak nekonzervované, tak mražené sperma, které je následně odděleno a zmrazeno. K oplodnění je poté užíváno nitroděložní oplodnění (IUI dle "intrauterine insemination"), fertilizace in vitro (IVF dle "in vitro fertilization"), nebo intracytoplazmická injekce spermatu (ICSI dle "intracytoplasmic sperm injection") (Fugger, Black, Keyvanfar a Schulman, 1998). Pravděpodobnost úspěšnosti, tedy početí a následného donošení plodu, poté závisí na úspěšnosti jednotlivých metod, celkově je ale u asistované reprodukce dost nízká (Rothschild, 2005).

---

<sup>10</sup> Tzv. "preconceptional method" viz. Fugger, Black, Keyvanfar a Schulman, 1998; McCarthy, 2001.

## **In vitro fertilizace a genetická diagnóza embrya předcházející jeho implantaci do dělohy**

Genetická diagnóza předcházející implantaci plodu do dělohy<sup>11</sup> (PGD) představuje diagnostikování v nejranějším stadiu: před-embryonálním, tzn. do 14 dnů od zplodění, kdy se plod skládá z maximálně 64 buněk (Rothschild, 2005). Stádium pre-embrya bylo definováno v polovině 80. let pro potřeby výzkumu, kdy vědci argumentovali, že vzhledem k faktu, že do dvou týdnů stáří plodu zárodečné buňky nediferencují, nemá pre-embryo žádný morální status, a proto výzkumu na takové buněčné hmotě nelze z morálního hlediska oponovat (Rothschild, 2005). První úspěšná PGD proběhla roku 1990, kdy se podařilo odebrat buňky plodu, aniž by byl při proceduře zlikvidován (tamtéž).

PGD se provádí na embryích zplazených mimo dělohu některou z forem asistované reprodukce, obvykle fertilizace in vitro (IVF)<sup>12</sup> (Rothschild, 2005). Po provedení tzv. superovulace, kdy jsou ženě podány látky způsobující utvoření množství vajíček, která jsou chirurgicky vyňata a oplodněna spermatem jejího partnera, vzniklá pre-embrya jsou testována a pokud splňují požadované pohlaví, jsou umístěna zpět do matčiny dělohy, přičemž je jich zkoumáno a implantováno více, protože jde o složitý proces a jen málo embryí se podaří donosit (tamtéž).

IVF následovaná PGD představuje v současnosti jedinou dostupná metoda, která zajišťuje spolehlivý zisk dítěte kýženého pohlaví a proto by ji v podstatě nemělo provázet umělé přerušení těhotenství (McCarthy, 2001), a proto je obhajovaná mnoha odborníky jako nejméně závadná (Rothschild, 2005). Skutečností však zůstává, jak zdůrazňuje Rothschild (2005), že při IVF vzniká vícero embryí, jež nejsou implantována a buď jsou odsouzena k zániku, nebo použita pro výzkum, na což je dle autorky vyvíjen tlak mnoha klinik. Postoj k problému do značné míry závisí na legálním statutu raného plodu- a jak bylo naznačeno, plod v raném stadiu vývoje může být "vědecky prokázáno" považován za pouhý genetický materiál.

---

<sup>11</sup> "Preimplantation genetic diagnosis", Rothschild, 2005.

<sup>12</sup> Díky této metodě asistované reprodukce se narodilo první dítě ze zkumavky v roce 1978, Louise Brown (Rothschild, 2005).

Rothschild (2005) je osobně velmi skeptická v případě využívání metody pro selekci pohlaví, jednak míní, že příliš závisí na spolehlivých metodách separace spermatu (jež se ale vyvíjejí a produkce "zbytkových" embryí nemusí mnoha lidem připadat nijak zásadní) a jednak odkazuje k fyzické a finanční náročnosti IVF. Proto se domnívá, že její využívání k selekci pohlaví není pravděpodobné. Svůj argument zakládá na předpokladu, že IVF podstupují jen zoufalí rodiče, kteří jsou hnáni biologickými okolnostmi, jež jim znemožňují početí přirozenou cestou. Zdravým jedincům podle ní chybí dostatečná motivace. Tento předpoklad je však značně spekulativní a také etnocentrický. Jak se pokusím osvětlit v následující kapitole, pro mnohé patriarchálně smýšlející jedince existují velmi pádné sociální důvody pro manipulaci s pohlavím jejich potomstva a jsou ochotni riziko podstoupit, zvláště když je v případě RT cele nese pouze žena.

### **2.4.3 Selekcce pohlaví jako forma "genderocidy"**

Termín "genderocida" byl poprvé užít Marry Anne Warren v její knize "Gendercide: The Implications of Sex Selection" vydané roku 1985 (Jones, 2004). The Oxford American Dictionary definuje genocidu jako: „záměrné vyhlazování určité lidské rasy“ (in Jones, 2004, str. 3), Warren využívá analogie a vymezuje genderocidu jako „záměrné vyhlazování osob určitého pohlaví (nebo genderu)"<sup>13</sup> (tamtéž, str. 3), jedná se tedy o pohlavně neutrální termín, neboť oběťmi mohou být jak muži, tak ženy. Warren úmyslně užívá slova gender, jímž poukazuje na skutečnost, že genderové role vedou často ke smrtelným důsledkům podobně jako rasové, náboženské a třídní předsudky (Jones, 2004)<sup>14</sup>.

Nutno poznamenat, jak poukazuje Jones (2004), že oběti "genderově selektivního masového vyvražďování"<sup>15</sup> jsou převážně muži a to hlavně civilisté, jež jsou v potenciálně boje schopném věku. Jones v tomto směru cituje jamajského vědce Errola Millera, jež tvrdí, že taková praxe má své kořeny v dávné historii lidských konfliktů a je

---

<sup>13</sup> Zde se jedná o systematické diskriminační odstraňování potomstva určitého pohlaví v důsledku společenských předsudků (často posilovaných státní politikou, jako např. v Číně: viz kapitola X.), kulturních a náboženských preferencí atd.

<sup>14</sup> více na [www.gendercide.org](http://www.gendercide.org).

<sup>15</sup> Jones (2004) používá tuto definici genderocidy a uvádí, že pro účely svojí kapitoly "Gendercide and Genocide" definuje gender primárně z hlediska biologického pohlaví (ženám náleží ženský gender a naop.).

důsledkem problému, jež vyvstávaly v patriarchálním zřízení s muži, kteří nebyli vázáni příbuzností nebo kulturou, a proto museli být marginalizováni. Skrze vraždy, kastraci nebo zotročení, přičemž Miller tvrdí, že šlo o mnohem vážnější a brutálnější dominanci, než byla dominance mužů nad ženami v rámci příbuzenské jednotky nebo etnické skupiny.

V této kapitole se však budu věnovat fenoménu selektivního odstraňování žen, které je méně častým, ale o nic méně závažnějším zločinem. Warren do kategorie "gynocidy" řadí praktiky, jako je ženská infanticida, evropské hony na čarodějnice<sup>16</sup>, pálení vdov v Indii, ženskou obřízku, omezování reprodukční svobody žen a misogynní ideologie (Jones, 2004). Jones navíc věnuje pozornost masovému znásilňování žen k smrti, nebo končící vraždou (ovšem, i když se oběti podaří přežít, vždy je možnost, že byla nakažena smrtelným virem HIV), specifickým praktikám diskriminujícím ženy, které přinesly genocidy 20. století, jako byla arménská genocida a šoa (např. ženské koncentrační tábory a pochody smrti), přičemž míní, že případy, kdy jsou vyvražďovány výhradně ženy jsou spíše výjimkou, ženy a s nimi děti jsou podle něj terčem v důsledku strategického vyhlazování celé komunity takzvaně od základů (Jones, 2004). Na druhou stranu ale, jak uvádí Bock (1992), je se ženami v mnoha případech zacházeno mnohem brutálnějším způsobem, protože jsou to potenciální matky mstitelů.

Co se však úmyslné selekce dětí týče, Warren prohlašuje, že: „existuje velmi málo kultur, v nichž by tendence zabíjet kojence mužského pohlaví převažovala nad zabíjením kojenců pohlaví ženského" (in Jones, 2004, str. 12). Autorka považuje ženskou infanticidu za starou praktiku, jež se objevuje napříč kulturami od arabských společností, kde bylo- a často stále je- narození dcery považováno za kalamitu, přes kmeny osídlující sever Indie, které vraždily prakticky všechny děti ženského pohlaví těsně po narození, až po západní Evropu 19. a raně 20. století, kde byly holčičky skrytě zabíjeny tak, aby to působilo jako nehoda (Jones, 2004).

---

<sup>16</sup> Server [www.gendercide.org](http://www.gendercide.org) mapující problematiku pohlavně selektivního vraždění uvádí i neevropské případy současného honu na čarodějnice, např. v Súdánu.

Já se v této kapitole dále zaměřím na praktiky selekce dětí ženského pohlaví v důsledku preference potomků mužského pohlaví a tuto praxi budu ilustrovat na příkladech Číny a Indie, což jsou země, které v současnosti vykazují značný procentuální nepoměr mezi muži a ženami v populaci (Sen, 2003) a pohlavně diskriminační selekce zde představuje vážný sociální problém. V obou těchto zemích se selekce dětí ženského pohlaví objevuje jako důsledek patriarchálního charakteru společností a jejich genderově stereotypních diskriminačních politik a předsudků.

### **Koncept chybějících žen**

Indický ekonom a laureát Nobelovy ceny z roku 1992, Amartya Sen, formuloval koncept "chybějících žen" (missing women), který poukazuje na „děsivý deficit žen ve značné části Asie a severní Afriky způsobený genderovými předsudky". Sen (2003) odhaduje počet žen ztracených vinou úmyslného zanedbání péče, infanticidy nebo pohlavně selektivních potratů celosvětově na sto milionů. Asie a severní Afrika mají dle Sena společnou preferenci pro mužské potomky, což způsobuje často fatální zanedbávání dětí pohlaví ženského.

V mnohých částech světa se ženám de facto stále nedostává rovného statutu s muži, což v podstatě ohrožuje jejich zdraví. Podmínky, v nichž žije mnoho žen v rozvojových zemích a v ekonomicky strádajících částech světa, jsou v mnoha ohledech horší než životní podmínky mužů. Ženy jsou často vystavené větší pracovní zátěži, pracují déle, nedostává se jim adekvátní výživy, v důsledku čehož jsou často podvyživené, nemocné a náchylnější k infekcím, v některých částech světa jsou navíc mrzačené obřízkou a celkově se ženám často nedostává autonomie a svobody rozhodovat o sobě a svém těle, stejně jako nemají takový přístup ke vzdělání jako muži (Craft, 1997; Allen a Thomas, ed., 2000; Sen, 2003; United Nations, 2005). Konkrétně ženská infanticida odráží nízký statut, jež ženy v mnoha společnostech požívají; jedná se o pravděpodobně nejbrutálnější a nejničivější manifestaci předpojatosti vůči ženám, jež prostupuje "patriarchální" společnosti (Jones, 2000), jak ukáží následující dvě příkladové studie.

## **Selekce pohlaví v Číně**

Čína v současné době zažívá nebývalý ekonomický růst, jež se však dotýká převážně měst. Existují obrovské a stále se prohlubující rozdíly mezi bohatými městy, jež nadále rostou a bohatnou, a chudými, obvykle zemědělskými regiony, kde se udržují mnohé archaické patriarchální tradice (Sen, 1994, 2003; Li, 2004). Čína je také jednou z nejvíce zalidněných zemí světa a porodnost byla vždy vysoká zejména na venkově. Čínská vláda se proto rozhodla zakročit a vyřešit "nekontrolovatelnou" reprodukci obyvatelstva, jež hrozila destabilizovat režim, jež nedokázal výhledově uživit své obyvatelstvo. V roce 1979 proto vypracovala "politiku jednoho dítěte", jež měla za úkol populační růst omezit (Jones, 2000). Od té doby mohou mít manželské páry jen jedno dítě, nehledě na jejich rodičovská přání, a za porušení tohoto pravidla jsou trestáni krácením mzdy nebo omezením přístupu k sociálním službám, ale vyskytly se i případy násilného odebrání dítěte státní policií, uvěznění neposlušných matek, nucené potraty a sterilizace (Jones, 2000). V důsledku této politiky došlo v 80. letech 20. století ke dramatickému nárůstu chybějících žen. Čína je jednou ze zemí s tradiční preferencí pro mužské potomky. Lidé věří, že syn mít syna je ekonomicky výhodnější. „Kulturní diktát nařizuje, aby dcera po sňatku opustila svou rodinu a stala se součástí rodiny manžela. Z toho důvodu touží čínští rolníci už po mnoho staletí po synech, aby se ujistili, že je zajistí ve stáří- mít syna je tak nejlepší penzí, jakou může čínský rolník získat. Dcery jsou dokonce nazývány "červy v rýži" (Jones, 2000).

Je zřejmé, že ženská infanticida existovala již před vznikem Čínské lidové republiky v roce 1949 (Jones, 2000), je ale také evidentní, že politika jednoho dítěte tuto praktiku posílila a rozšířila. Sen odhadl již na začátku devadesátých let počet žen chybějících v čínské populaci na 44 milionů (Sen, 2003), v roce 1997 odhadla World Health Organisation tento počet už na 50 milionů (Jones, 2000). Narozené dívky bývají

zabíjeny, zanedbávány nebo odkládány do nalezinců<sup>17</sup> a tato praxe je institucionálně podporovaná politikou jednoho dítěte. Jak uvádějí Renzetti a Curran (2003, str. 109), „za normálních okolností je poměr narozených chlapců a dívek v podstatě vyrovnaný“, v Číně se projevuje výrazný nepoměr: podle Li (2004) byl v provincii Diangdong v roce 1990 poměr dětí při narození 124 chlapců na 100 dívek, UNFPA (United Nations Population Fund, 2005) uvádí, že současný poměr dětí při narození v provincii Hainan je 135 chlapců na 100 dívek.

Politika jednoho dítěte funguje spolehlivěji ve městech, kde je obyvatelstvo pod větší kontrolou a má větší přístup k lékařskému vybavení jako je ultrazvuk. Zpráva International Planned Parenthood Federation z roku 1999 odhadla, že v Číně každoročně dochází ke 500,000 až 750,000 selektivním potratům ženských embryí (Jones, 2000)<sup>18</sup>. Používání ultrazvuku k určování pohlaví bylo sice čínskou vládou oficiálně zakázáno roku 1994, neoficiálně tato praxe nadále existuje (Rothschild, 2005). Naopak v zemědělských oblastech se rodí mnoho „ilegálních“ dětí tajně a jejich narození nikdy nebude oficiálně registrováno (Jones, 2000). Přesto jejich vyhlídky nejsou nijak pozitivní: takové děti nemají legální status, odpovídající přístup k lékařské péči nebo vzdělání (tamtéž).

Ženská infanticida dosáhla v Číně masových rozměrů a její důsledky jsou také alarmující. Ohromný nepoměr mezi muži a ženami hrozí rozvrátit sociální a ekonomickou stabilitu. Z pohledu demokratických společností je ženská infanticida hrubým a násilným porušováním lidských práv. Podle World Health Organization čítá čínská populace 1,3 miliardy lidí<sup>19</sup>. Již dnes je v ní zhruba 111 milionů mužů, jež nemají šanci najít partnerku (Jones, 2000). Dokonce i oficiální čínská data uvádějí, že od roku 1990 bylo 64 000 žen (8 000 ročně) zachráněno od uzavření nuceného manželského svazku (tamtéž)- kolik tisíc žen takové štěstí nemělo, zůstává otázkou. Obchod se ženami roste- ženy jsou

---

<sup>17</sup> Což neznamená, že je jejich osud nadějnější- podle reportáže britské BBC jsou tyto ústavy zvané „místa smrti“. Reportér Brian Woods zaznamenal, že v sirotčincích, jež navštívil, bylo 95% tělesně zdatných dívek a zbylých 5% představovali mentálně nebo fyzicky postižení chlapci. Podle jeho odhadu je v Číně každoročně svými rodiči odloženo na milion dětí ženského pohlaví, jejichž jedinou nadějí je zahraniční adopce (Jones, 2000).

<sup>18</sup> Wertz a Fletcher (1993) tvrdí, že v Číně není plod považován za lidskou bytost, proto potrat sám o sobě probíhá bez negativních morálních významů.

<sup>19</sup> Viz <http://www.who.int/countries/chn/en/>

unášeny gangy ze zemědělských oblastí do měst, nebo dokonce až z Vietnamu; ve městech bují prostituce (Jones, 2000).

Politika jednoho dítěte přinesla "úspěch": porodnost čínských žen opravdu strmě klesla: zatímco v sedmdesátých letech 20. století připadaly čtyři děti na jednu matku, roku 2000 už to bylo jen 1.8 dítěte (Sen, 1994). Amartya Sen (tamtéž) míní, že pokles nelze s jistotou cele přičítat za vinu politice jednoho dítěte a nátlakovým metodám, jež s sebou nese: své podmiňují i sociální a ekonomické programy jako je rozvoj vzdělání pro ženy, zlepšení dostupnosti zdravotnické péče, zajištění více pracovních míst pro ženy a stimulace ekonomického růstu, jež mají obecně za následek pokles natality. Dle Sena tedy není zcela zřejmé, jak vysoké je skutečně "extra snížení" porodnosti v Číně z donucení, jisté však je, že zde dochází k porušování lidských práv, reprodukčních svobod a rovnoprávnosti žen a mužů.

Čínská vláda dokázala rozpoznat některé problémy spojené s politikou jednoho dítěte: nepoměr mezi pohlavími a strmý pokles reprodukce obyvatelstva, jež je také velmi problematický sám o sobě, neboť čínská populace výrazně stárne. Přijala zákon o sňatcích a zákon na ochranu žen (1994), jež oba zakazují ženskou infanticidu, a v některých oblastech, kde je zaujatost proti ženám nejhorší, povolila mít druhé dítě, když prvním byla dívka (Jones, 2000). Dramatická situace však vyžaduje mnohem zásadnější změny a dlouhodobé strategie, které by vedly ke zvýšení statutu žen (Li, 2004).

### **Selekce pohlaví v Indii**

Indie je další zemí, která se potýká s problémem masové ženské infanticidy. Ženy jsou zde jako v Číně považovány za ekonomické břemeno uvalené na rodinu, což je kromě nízkého společenského statutu požívaného ženami v indické společnosti způsobeno stále přetrvávající tradiční institucí věna (Jones, 2000; Nussbaum, 2004). Rodina nevěsty musí zaplatit enormně vysokou částku rodině manžela, do níž nevěsta po svatbě odchází; k této položce je navíc třeba přičíst i výdaje na svatbu, jež rodina

nevěsty platí. Celkově tato částka může přesáhnout milion rupií (35 000 amerických dolarů), přičemž průměrný plat státního úředníka činí zhruba 100 000 rupií ročně (3 500 amerických dolarů) (Jones, 2000). I v Indii proto existuje rčení vyjadřující status žen: „vychovávat dívku je jako zalévat sousedovu sazenici“ (Anderson a Moore, 1993). I v Indii se rodiny spoléhají na své syny, od nichž se očekává, že je ekonomicky podpoří a zajistí rodiče ve stáří.

Indická společnost je další z těch, kde rodiny preferují syny. Amartya Sen odhadl na začátku devadesátých let počet chybějících žen v Indii na 37 milionů a tvrdí, že od té doby počet dále vzrostl (Sen, 2003). Na vsi, kde nejsou dostupné moderní technologie, se hojně vyskytují případy ženské infanticidy (Booth, Verma, Beri, 1994; Jones, 2000; Khanna, Kumar, Vaghela, Sreenivas, Puliyeel, 2003), ve městech je větší pravděpodobnost, že rodiče využijí prenatalní diagnostiky. Amniocentéza se začala v Indii používat v roce 1974 (Jones, 2000) za účelem odhalení genetických poruch, ale je hojně používána pro identifikaci pohlaví plodu. Jones (2000) cituje Dahlburg, jež uvádí, že jen v Jaipur, hlavním městě státu Rajasthan, končí prenatalní testy přibližně 3 500 případy selektivních potratů plodů ženského pohlaví. O tom, že je prenatalní diagnostika využívána pro selektivní potraty svědčí i zjištění, že ji podstupují častěji matky, které již mají nějakou dceru a chtějí proto konečně zplodit očekávaného syna (Booth, Verma, Beri, 1994). „Ženy, jež podstoupí testy za účelem určení pohlaví plodu a následně potratí plod ženského pohlaví, svým rozhodnutím aktivně podkopávají rovnoprávnost a právo dívek na život. V mnoha případech, pochopitelně, ženy nejednají nezávisle, ale pouze jako oběti dominantní rodinné ideologie založené na preferování mužských potomků“ cituje Jones (2000) stanovisko Karlekar. Vzhledem k alarmujícím populačním důsledkům indická vláda používání PGD pro určování pohlaví plodu oficiálně zakázala (Jones, 2000; Sen, 2003), v praxi je ale zákon dál porušován (Jones, 2000).

Ženská infanticida dosáhla takových rozměrů, že se výrazně projevuje v populačním nepoměru mezi muži a ženami a má gynocidní rozměr. Existují samozřejmě velké rozdíly, co do území- Indie je země velmi rozmanitá, s bohatými i velmi chudými územími (Sen, 1994; Khanna, Kumar, Vaghela, Sreenivas, Puliyeel, 2003; Sen, 2003).

Největší nepoměr podle Sena (2003) vykazují severní a západní státy jako Punjab, Haryana, Delhi a Gujarat (poměr se pohybuje od 79,3 po 87,8 dívek na 100 chlapců), nejlépe jsou na tom státy na jihu a východě Indie: Kerala, Andhra Pradesh, Západní Bengálsko a Assam (poměr se pohybuje mezi 96,3 a 96,6 dívkami na 100 chlapců)<sup>20</sup>. Sen (2003) polemizuje s možnými důvody takové diverzity v rámci indického státu, ale domnívá se, že ji nelze uspokojivě vysvětlit. Kritérium ekonomické vyspělosti selhává, neboť mezi státy s vysokým nepoměrem jsou i bohaté (Punjab a Haryana) a naopak (ke stejnému závěru dospěli i Khanna, Kumar, Vaghela, Sreenivas a Puliyel, 2003). Stejně tak selhávají i ukazatele jako je dostupnost lékařské péče, úroveň vzdělanosti žen nebo náboženské vyznání. Sen (2003) jako možné cesty k vysvětlení zmiňuje hlubší studium regionálních tradic, kulturních hodnot, politické příslušnosti atd.

Některé státy podle Jonese (2000) přijaly svérázné strategie za účelem vymýcení ženské infanticidy. Jako příklad uvádí představitel správy Tamil Nadu, jež přislíbili finanční náhradu rodinám, které mají jednu nebo dvě dcery a žádného syna. Pokud jeden z rodičů postoupí sterilizaci (indické politiky také zřejmě trápí míra populační exploze, Indie se svou populací něco málo přes miliardu obyvatel patří mezi nejlidnatější země světa, United Nations, 2005), dostane rodina 160 amerických dolarů na dítě ve splátkách v průběhu školní docházky. Dcera také obdrží zlatý prstýnek a ke dvacátým narozeninám dostane 650 amerických dolarů, jež mohou posloužit jako věno nebo pokrýt náklady na další vzdělání. Jones (2000) uvádí, že se roku 1994 programu účastnilo až 8000 rodin.

Stinnou stránkou takové strategie je skutečnost, že stále reprodukuje nízký status žen: nadále reprodukuje archaický institut věna například. Stejně tak podmínění účasti rodin sterilizací je poněkud kontroverzní čin. Obecně lze ale jen stěží předpokládat, že by regionální sociální dávky mohly odvrátit populační krizi a vymýtit selektivní infanticidu, která bude stále levnější než náklady na dítě. Stejně jako v případě Číny, řešením by byla dlouhodobá celostátní strategie zvyšující status žen a jejich životní podmínky.

---

<sup>20</sup> Jako normu použil Sen (2003) Německo se svým poměrem 94,8 dívek na 100 chlapců, jižní a východní státy Indie tuto hranici tedy překračují ve prospěch dívek.

## **Doporučení OSN ve věci globálních populačních problémů**

Roku 2000 byly formulovány "Rozvojové cíle tisíciletí" (Millenium Development Goals). Členské státy OSN přijaly strategii, jež má vést ke globálnímu zlepšení životních podmínek zejména v rozvojových zemích, a to do roku 2015 (UNDP, 2003). Cílů je osm: 1. odstranit extrémní chudobu a hlad, 2. zpřístupnit základní vzdělání pro všechny, 3. prosazovat rovnost pohlaví a posílit postavení žen, 4. omezit dětskou úmrtnost, 5. zlepšit zdraví matek, 6. bojovat proti HIV/AIDS, malárii a jiným nemocem, 7. zajistit trvalou udržitelnost životního prostředí a 8. vytvořit globální partnerství pro rozvoj<sup>21</sup>. Tato strategie má reflektuje gender jako důležitou společensko-stratifikační osu a Rozvojové cíle tisíciletí převáděné do praxe představují pokus o genderově senzitivní řešení globálních populačních problémů, včetně gynocidní selekce pohlaví.

### **2.4.4 Instrumentální selekce pohlaví**

Instrumentální selekce pohlaví je selekce praktikovaná z lékařských důvodů a jejím účelem je předejít narození dítěte s vadou (Bayles, in Hull, ed., 1990). Bayles (tamtéž) míní, že „touha po genetické informaci je racionální, protože je jistě racionální chtít předejít narození dítěte s defektem. Jedním z aspektů této touhy je vyvarovat se početí dítěte s vážným handicapem“ (Bayles, in Hull, ed., 1990, str. 246). Věří, že takový handicap „snižuje kvalitu života jedince, jež ho žije“ (tamtéž, str. 247) a znemožňuje mu požívat rovných příležitostí s ostatními členy společnosti. Tvrdí, že dokud takové dítě neexistuje, snaha předejít jeho narození je legitimní, protože neexistuje nic jako povinnost se reprodukovat. Vyvarování se narození handicapovaného dítěte z jeho pohledu zamezí utrpení dítěte samého a ostatních- jak Bayles (tamtéž) uvádí, „handicapované děti uvalují vyšší břemena na své rodiče a sourozence, co se týče času, námahy a finančních prostředků, než je tomu u normálních dětí.“ (str. 246).

Instrumentální selekce pohlaví se týká především dětí mužského pohlaví, u nichž hrozí dědičná choroba vázaná na chromozom X. Takových nemocí existuje zhruba 350 a

---

<sup>21</sup> Citováno z <http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zaber/?i=205>

patří mezi ně například hemofilie, svalová dystrofie, nebo hydrocefalus<sup>22</sup> vázaný na chromozom X (Fugger, Black, Keyvanfar a Schulman, 1998). Typické pro tyto choroby je, že se ve většině případů rozvíjejí jen v mužské linii, zatímco ženy a potenciální matky jsou pouze přenašečkami a nemoc se u nich neprojevuje (Fugger, Black, Keyvanfar a Schulman, 1998; Oakley, 2000, Seemanová, 2002;). Chromozom X totiž „řídí mechanismy odolnosti proti infekci“ (Oakley, 2000, str. 36), přičemž přenáší i kurantní geny způsobující, že organismus nemoci podlehne. Oakley (2000) uvádí, že u ženy, která dostala od rodičů dva chromosomy X, se v případě takových nemocí, jako je hemofilie, projeví kurantní gen je v případě, že jsou postiženy oba chromosomy, což je velmi málo pravděpodobné. V případě, kdy hrozí u mužského potomka závažná X-chromozomální choroba, mohou tedy rodiče jeho narození předejít pomocí selekce pohlaví a zplodit zdravé dcery. Zvolit mohou buď metodu po početí- selektivní potrat, nebo selekci spermatu zvyšující pravděpodobnost početí dcery, nebo IVF již geneticky předurčeného plodu: vše závisí na jejich finančních možnostech a legislativě státu, jehož jsou občany (pokud apriorní selekci neumožňuje, zbývá ještě možnost embryonální turistiky).

Chápání instrumentální selekce však do jisté míry závisí na širší chápání toho, co je to defekt. Minulá kapitola snad dostatečně ukázala, že v patriarchálních společnostech je defektem i ženské pohlaví a snahou rodičů je takový handicap odstranit. Taková snaha zapadá i do Baylesova argumentu: ženské pohlaví může snižovat kvalitu života jeho nositelky, jež je vzhledem ke své vadě diskriminována na úkor rovných příležitostí, může i trpět a zcela jistě v mnoha společnostech je jako žena považována za ekonomické a sociální břemeno pro svoji rodinu. Problém, jak zdůrazňuje Rothschild (2005), tkví ve skutečnosti, že je naše chápání defektu sociálně konstruováno.

Autorka představuje koncept dokonalého dítěte, po němž rodiče touží, protože dokonalost je jednoduše společenskou hodnotou. Dokonalé dítě je dle autorky dítětem bez nežádoucích defektů a lékařská věda a technologie ztělesňují „zázrak“, jež ušetří rodiče před „tragédií“, kterou vrozené vady představují. „Diskurz se uskutečňuje

---

<sup>22</sup> Jedná se o vážné choroby s negativní prognózou, ale člověk na ně umírá až za několik let (Vokurka a Hugo, 2002).

v prostředí klinik spolu s tím, jak se prenatální diagnóza stává běžnou součástí praktik reprodukční medicíny“ (Rothschild, 2005, str. 3). Ordinance se stává místem, kde se realizují rozhodnutí, které děti jsou přijatelné. Dle Rothschild se tak uskutečňuje proces selekce, jež utváří diskurz dokonalého dítěte. Dle autorky má tento diskurz kořeny v západní kultuře a získal na síle zejména v rámci osvícenství, jež ustavilo moderní sekulární tradice v čele s vědou, medicínou a ideou pokroku. Představa dokonalosti byla dále rozvinuta pozitivisty, darwinisty a stoupenci eugeniky a rasové čistoty. Samotné technologie však k její realizaci nestačí: musí se setkat s poptávkou, teprve pak může vzniknout průmysl- technologie umožňuje odborníkům rozšířit závazek prevence a léčby nemocí a zároveň jim slouží v rámci ideologie dokonalosti k odhalování a odstraňování nedokonalého, diskurz dokonalého dítěte je tak kulturně a technologicky konstruovaný.

Wertz a Fletcher (1998) podobně uvádějí obavy lidí z handicapované komunity: „pokud je prenatální diagnóza eticky přípustná pro prevenci postižení v rámci dědičnosti, pak by měla být přípustná také v případě znaků jako je pohlaví nebo sexuální orientace“ (citují Asche a Gellera, 1996; in Wertz a Fletcher 1998, str. 11) a jsou oprávněné: Darnovsky (2004) odkazuje na Edgara Dahla, zabývajícího se bioetikou, jenž tvrdí, že pokud se naskytne bezpečný a spolehlivý test sexuální orientace, měli by mít rodiče možnost si vybrat.

Lidé žijící s handicapem také poukazují na sociální konstrukci handicapu a souhlasí, že ženské pohlaví je v mnoha zemích vadou (izolace od vzdělání, možnosti dědit, dostat dobrou práci a rozhodovat o vlastním těle), ženský gender, tak jako jiné handicap, omezuje naplnění individuálních cílů. Podle nich může být postižení jakožto sociální kategorie překonáno s odpovídající sociální podporou postiženým a vzděláváním veřejnosti o životě s postižením. Prenatální diagnóza zatím diskriminuje potenciální lidi s handicapem a udržuje diskriminaci lidí, jež jsou již narozeni. Podle tohoto argumentu se sociální dopady selekce pro pohlaví a pro handicap eticky neliší- v obou případech se narodí méně lidí, kteří by se lišili od sociálně žádané normy a ti, kteří už jsou „jiní“ budou trpět ještě větší diskriminací a dostane se jim méně služeb: handicapovaní vyjadřují

obavu, že PND povede ke společenským a rodinným rozhodnutím, že jen lidé s určitým druhem vlastností mají mít možnost vstupu na tento svět.

Wertz a Fletcher (1998) ale zmiňují i sporný bod takového argumentu: víra v sociální konstrukci veškerého handicapu podle nich zpochybňuje nesporné psychické, mentální a mezilidské skutečnosti genetických poruch. Přestože sami se selekcí pohlaví kvůli genderovým stereotypům nesouhlasí, uvádějí opačný názor jistého Kitchera, jenž rozlišuje potrat kvůli pohlaví a kvůli genetické vadě: rozhodující by podle něj měla být kvalita života, proto říká, že bychom neměli odsuzovat rodiče, kteří potratí dívku, protože její život by v určitých zemích byl tak těžký, že je lépe, když se nenarodí, odsoudit bychom měli sociální systém, který diskriminuje ženy včetně zdravotnického personálu, který PND provádí. S jeho názorem, že ženské životy jsou omezené společností nevrozenými znaky, lze souhlasit, problém je, že nenabízí mnoho možností, jak dosáhnout opravdu efektivní změny. Wertz a Fletcher (1998) uzavírají, že oficiálním cílem genetické medicíny je zlepšit nebo zabránit omezování života- tento závazek však lze v případě selekce pohlaví pochopit jen pokud by mělo narozené dítě trpět nesnesitelným utrpením fyziologického základu, jež nelze odstranit, jak lékařsky, tak ze společenského hlediska, což neplatí v případě společenské diskriminace žen.

#### **2.4.5 Selekcce v případě intersexuality**

Zvláštním typem selekce pohlaví, jenž lze do jisté míry zařadit pod instrumentální, je upravení pohlaví v případě intersexuality jedince- jedná se tedy o postnatální selekci, neboť se provádí až po narození dítěte. Intersexuální jedinci jsou definováni jako osoby nejistého pohlaví (Fafejta, 2004). Fafejta (2004) uvádí, že u jedince, jehož pohlaví lze s jistotou určit se musí shodovat genetická, hormonální a anatomická úroveň. Fausto-Sterling (1997) ještě navíc rozšiřuje schéma o psychologickou dimenzi: míru, do jaké člověk přijímá příslušnou genderovou identitu a roli (tedy tu, která je společensky přisuzovaná jeho pohlaví). Existují jedinci (dle Fafejty, 2004, odkazujícího na Fausto-Sterlinga) tito jedinci představují asi jedno promile populace), kteří nejsou jednoznačně identifikovatelní, například v důsledku chromozomálních abnormalit (X0, XXX, XXY, XYY)

(Renzetti a Curran, 2003). V takových případech nastupují do hry lékaři, jejichž úkolem je napravit omyl a operativně upravit jedince tak, aby jednoznačně zapadal do dvoupohlavního systému společnosti, i v případě, že jeho neurčitý statut nepřináší zdravotní rizika: zdá se, že se za snahou o nápravu se skrývají hlavně společenské zájmy, jmenovitě potvrzení o existenci dvou, a právě jen dvou možných pohlaví (Fausto-Sterling, rok; Fafejta, 2004).

Fausto-Sterling (1997), jež pracuje 30 let jako laboratorní biologka popisuje kritéria rozhodující o adekvátnosti chirurgického zákroku: „genetické ženy mají být vždy jako ženy vychovávány v rámci zachování jejich reprodukčního potenciálu, nehledě na vážné jsou mužské pohlavní znaky pacientek. Nicméně v případě genetických mužů se stanovení genderu odvíjí od kojencovy anatomie, především pak velikosti falu“ (Fausto-Sterling, 1997, str. 246). Správný muž musí mít správný, tzn. dostatečně velký penis: průměrná velikost penisu při narození je 3,5 cm: lékaři odmítají, aby jedinci narození s penisem menším než X cm (0,6 palců) setrvali jako muži. Fausto-Sterling (1997) upozorňuje, že kritériem není sexuální potěšení, jež může i tak orgán svému majiteli přinést, nýbrž pouhá velikost- malý orgán je chirurgicky odstraněn a na místo něj jsou vybudovány ženské vnější pohlavní orgány a vagína. Autorka tak demonstruje, že mužství je od začátku sociálním fenoménem, protože pro mužskou socializaci a společenské přijetí jedince je zapotřebí odpovídajícího penisu. Podle Fausto-Sterling (tamtéž) je tento faktor tak zásadní proto, že správný muž musí být schopný penetrovat ženu: schopnost heterosexuální soulože zde hodnotově převažuje nad osobním uspokojením ze sexu. Fafejta (2004) podporuje tezi o heterosexismu poukazem na případy, kdy byl ženám operativně zmenšen klitoris- čímž mohla být narušena její schopnost se sexuálně vzrušit- protože neodpovídal představám odborníků, jak mají vypadat ženské pohlavní orgány: a to přesto, že daná žena vůbec nebyla identifikována jako intersexuální.

Je zjevné, že do selekce pohlaví v případě intersexuality vstupuje celá řada předsudků a genderových konstruktů: rigidní představa o tom, že existují dvě pohlaví a jak mají vypadat, přesvědčení o povinné heterosexuality, názor, že ženu dělá schopnost

rodit atd. Co takové představy nenaplní je označeno jako nenormální a deviantní a následně odstraněno. Fafejta (2004) uvádí, že obhajoba zákroku často spočívá v argumentu, že by nezvyklými znaky dítěte mohli trpět rodiče. Zde tedy do hry znovu vstupuje koncept dokonalého dítěte, v jehož rámci Rothschild (2005) tvrdí, že rodiče touží po "normálních", "krásných" a "zdravých" dětech (str. 10). Případ operací intersexuálních jedinců tak ukazuje, jakou roli hrají ve vědě zabírající se fyzickým sociálními stereotypy.

#### **2.4.6 Selektce pro neléčebné účely**<sup>23</sup>

##### **Selektce jako harmonizace rodiny**

Forma selektce pohlaví, která je v současnosti v některých zemích povolena, je selektce obhajovaná jako nástroj "harmonizace rodiny"<sup>24</sup>. Argumentace podporující její praktikování se zakládá na předpokladu, že rodina je vyvážená pokud zahrnuje potomky obou pohlaví. Proto rodiče, kteří mají děti jednoho pohlaví (o tom, kolik jich je konkrétně třeba se vedou diskuze, většinou jsou zmiňovány dvě- více v kapitole o legislativním vymezení selektce) mohou, pokud jim to zákony příslušné země dovolují, ovlivnit pohlaví svého dalšího potomka selekcí pohlaví pomocí RT. Zde se jedná hlavně o metody před početím, jako je selektce spermatu MicroSort nebo IVF kombinovaná s genetickou diagnózou plodu, což jsou metody, jež bývají akceptovány, protože u nich není taková pravděpodobnost selektivního potratu, který může být odsuzován jako morálně závadný. Prenatální diagnostika je však poměrně běžná a široce dostupná, a pro selekci pomocí potratu mluví i její nejnižší ekonomická náročnost z možných legálních metod<sup>25</sup>.

Názory na etiku selektce pohlaví pro harmonizaci rodiny se liší. Obhájcí selektce často argumentují potřebou respektovat rodičovské svobody a možnost volby. Z takové perspektivy je selektce legitimním rozšířením práva rodičů zvolit si množství, načasování a genetické zdraví svých dětí (Wertz a Fletcher, 1998). Druhým argumentem, jímž se

---

<sup>23</sup> sex selection for non-medical reasons, Dickens, 2002; McCarthy, 2001

<sup>24</sup> "family balancing", McCarthy, 2001; Sureau, 1999; Dickens, 2002

<sup>25</sup> Selektce pohlaví není hrazena pojišťovnou a technologie MicroSortu jako i IVF jsou nákladné (Rothschild, 2005, McCarthy, 2001). PGD byla vzhledem k selektivním potratům plodů ženského pohlaví oficiálně zakázána v Indii (Sen, 2003, Rothschild, 2005), v praxi se však stále provádí (Jones, 2000).

mnozí obhájci zaštiťují, je tvrzení, že v euroamerickém světě neexistují jednoznačné preference pro jedno určité pohlaví (Pennings, 1996; Savulescu a Dahl, 2000; McCarthy, 2001; Dickens, 2002). Savulescu a Dahl (2000) odmítají upřednostňování synů před dcerami: „vzhledem k dostupné empirické evidenci, jedinci v západních společnostech nepreferují určité pohlaví“ (str. 1879), a obava, že by dostupnost selekce mohla vést k vychýlení poměru mezi pohlavími, je podle nich „velmi spekulativní námitka“ (str. 1879) . Motivace západních rodičů podle nich není založená na sexismu- na rozdíl od rodičů v Asii, kde by dostupnější selekce hrozila prohloubením populačního nepoměru mužů a žen- ale na touze po vyváženosti rodiny, tedy přání mít potomky obou pohlaví. V praktické rovině se zastávají metod využívajících PGD, jež jsou z morálního hlediska přijatelnější než umělé přerušení těhotenství nebo ženská infanticidy a jsou „vhodnější vzhledem k narůstajícímu zatížení populace ve snaze získat dítě vytouženého pohlaví“ (str. 1979). V podobném duchu argumentuje Dickens (2002), jež míní, že by dostupnost selekce pohlaví pro rodinnou harmonizaci v případě minimálně druhého dítěte mohla snížit újmu způsobenou ženám opakovanými těhotenstvími dokud nezajistí vyváženou rodinu. Proto se staví proti zákazu lékařské selekce i v zemích, kde jsou preferováni mužští potomci, protože by neúměrně zatížil životy žen vzhledem k vysoké těhotenské úmrtnosti v rozvojových zemích.

Savulescu a Dahl (2000) jako neoblomní obhájci selekce shrnují 4 základní námitky, jež jsou proti jejímu zpřístupnění kladeny: za prvé, že selekce pro nelékařské účely je nepřijatelná, protože reprodukuje systém, v jehož rámci jsou jedni lidé upřednostňováni před jinými na základě příslušného genderu, za druhé přispívá k genderově stereotypní a diskriminující společnosti, za třetí, protože je zbytečné, aby žena podstupovala zátěž IVF procedury pouze za účelem ovlivnění genderu<sup>26</sup> potomka a za čtvrté, protože selekce představuje nesprávnou alokaci již tak omezených lékařských zdrojů. Autoři odmítají všechny čtyři a snaží se je vyvrátit. Poukaz na genderovou diskriminaci je podle nich neadekvátní, protože se rodičovská volba „zakládá na genderu již existujících dětí, nikoli na absurdním předpokladu, že je jedno pohlaví oproti jinému

---

<sup>26</sup> Zde autoři naprosto směřují gender a pohlaví, k tomuto fenoménu se věnují dále.

‘méněcenné’ (str. 1880)<sup>27</sup>, a proto je označení volby za sexistickou ‘neoprávněným nařčením’. Druhou námitku o posílení genderové předpojatosti společnosti odmítají stejným způsobem- vzhledem k tomu, že rodiče chtějí děti obou pohlaví, stačilo by k ošetření selekce omezit její praktikování až po prvním dítěti. Třetí výhradu, že zdravé ženy by neměly nesmyslně podstupovat zatížení IVF kritizují Savulescu a Dahl (2000) jako neopodstatněnou vzhledem k reprodukčním svobodám: pokud je si žena vědoma rizik, a to jak po psychické, tak fyzické stránce, a přesto je ochotna proceduru podstoupit, nezbyvá než její rozhodnutí respektovat. Poslední námitku k nesprávnému vynakládání s lékařskými zdroji autoři odmítají s tím, že nikdo neobhájuje, aby státní sektor hradil selekci pohlaví pro neléčebné účely.

Na rozdíl od Savulesca a Dahla (2000), Wertz a Fletcher (1998) se domnívají, že potenciální újma způsobená selekcí pohlaví je vysoká, „a to nejen v rámci kultur upřednostňujících muže, ale i v těch, jež preferují genderově vyvážené rodiny, protože může vést k přetrvávání genderových stereotypů, narušovat genderovou rovnoprávnost a vytvořit precedent pro využívání znalosti genetiky k eugenice“ (Wertz a Fletcher, 1998, str. 1). Domnívají se, že i v případě selekce pro harmonizaci rodiny existuje spousta důvodů k etickým námitkám: protože: „selekce pohlaví se zakládá na genderových stereotypech, tedy přesvědčení, že jen příslušníci/ce jednoho pohlaví jsou způsobilí k určitým činnostem jako je dědit majetek, uchovat rodinné jméno, udržet si dobře placenou práci, nebo zaopatřit stárnoucí rodiče. Selekcí pohlaví napomáhá udržování genderových stereotypů tím, že zajišťuje rodičům dítě, které považují za způsobilé k realizaci těchto činností.“ (Wertz a Fletcher, 1998, str. 11). Stejně tak i Bayles (in Hull, ed., 1990) míní, že za harmonizaci rodiny se může schovat obyčejný sexismus. Takové přesvědčení dokazuje i hojně citovaný výrok jedné z prvních matek, které využily technologie MicroSortu, aby získaly vytouženou dceru: „Chtěla jsem mít někoho, s kým bych si mohla hrát s Barbínami a s kým bych mohla chodit na nákupy, chtěla jsem malou holčičku s dlouhými vlásky a růžovými nehty“ (in Darnovsky, 2004). Otázkou zůstává, co by taková matka dělala, kdyby její dceru i přes pečlivou výchovu taková vize

---

<sup>27</sup> Opět se setkáváme se zaměňováním biologických a sociálních kategorií, kterým se dále budu věnovat.

odpuzovala, kdyby její fyzická schránka neodpovídala požadovanému ideálu, nebo kdyby třeba nevykazovala očekávané heterosexuální preference. Daná ukázka vypovídá o velmi rozšířeném a mylném směšování genderu s pohlavím, kterého se mnozí autoři a autorky dopouštějí (Fugger, Black, Keyvanfar a Schulman, 1998; Sureau, 1999; Savulescu a Dahl, 2000 nebo Rothschild, 2005). Mnoho z nich hovoří o genderové selekci, jíž rodiče provádějí před samotným početím, nebo o tom, že selekcí pohlaví rodiče určují genderovou diverzitu v rodině. Jak jsem již předeslala, gender je do jedince vpravován socializací a ta jen stěží může probíhat na Petriho misce, nebo v děloze. Takové nepochopení ale může mít dalekosáhlé následky: mohlo by v rodičích vzbudit víru v naprogramovatelnost svých potomků, neboť rodiče využívající selekce pohlaví evidentně netouží po jakémkoli dítěti, ale určitém vymezeném typu. Darnovsky (2004) varuje, že lze snadno narušit prosperitu dětí tím, že s nimi bude zacházeno jako s komoditami a budou vystaveny nadměrnému očekávání a možného zklamání. Získané dítě, které nenaplní očekávání ohledně jeho genderové role může trpět: „koneckonců, osoby obou genderů mohou trpět, neboť společnost, s pomocí technologií umožňujících selekci pohlaví, vnucuje lidem rigidní genderové role“ (str. 11).

Darnovsky (2004) dále upozorňuje na celou řadu přetrvávajících stereotypů, s nimiž rodiče pracují, přestože míní, že co do kvality nerozlišují mezi syny a dcerami jako takovými. Nejrozšířenějším klišé se zdá být přání, aby prvorozeným byl syn: Darnovsky odkazuje na studii, jež ukázala, že po tom touží 81% žen a 94% mužů, jež říkají, že by podstoupili selekci pohlaví. Její autorka varuje, že „stvoříme národ malých sestřiček“ (in Darnovsky, 2004, str. 6). Ze studie také vyplývá, že přesto, že rodiče chtějí, aby u potomstva byla zastoupena obě pohlaví, jejich ideálem jsou dva synové a jedna dcera. Nakonec Darnovsky (tamtéž) upozorňuje, že rodiče, kterým stojí za to investovat nemalé zdroje, aby získaly dceru, chtějí určitý typ- možná onu roztomilou dívku s blond lokýnkami v růžových šatičkách. Bayles (in Hull, ed., 1990) se oproti takovému klišé vyhrazuje osobním příkladem: uvádí, že jako otec dvou dcer s nimi chodil na baseball stejně jako vařil a proto neshledává důvod vytvářet diverzitu selekcí pohlaví. „Kde je dětem umožněno svobodně rozvíjet své zájmy a talent, budou děti stejného

pohlaví pravděpodobně projevovat tolik diverzity jako děti pohlaví opačného" (str. 243)- takové přesvědčení se shoduje s přesvědčením Bem o nutnosti podpory individuality jedinců v rámci skupin (Renzetti a Curran, 2003).

Celkově lze říci, že obhájci selekce pro rodinnou harmonizaci pracují s tématem velmi etnocentricky. Darnovsky (2004) míní, že západní společnosti v selekci nevidí sociální problém, protože se zdá, že její dostupnost významně ohrozí poměr mezi pohlavími v euroamerické společnosti. To však neznamená, že ani zde neexistují sexisté, jež mohou díky selekci projevovat svoje xenofobie. Problémem může být samotný termín "harmonizace rodiny", jež je ve své podstatě vágní a neurčitý (Sureau, 1999). Kolik dětí obou pohlaví musí rodina mít, aby byla dostatečně harmonická? Co se vlastně harmonizuje: proč tolik záleží na vyváženém poměru pohlaví? Protože fandíme heterosexuality? Nukleárním rodinám, monogamii, nebo nás trápí potenciální délka života (McCarthy, 2001)? A kdo bude oním agentem zodpovídajícím za "korektnost takové definice", ptá se Sureau (1999) a dodává, že nejhorší variantou by byla jakákoli snaha o intervenci ze strany vládní moci, jejíž působení můžeme pozorovat například v Číně. Tato problematika se však dále váže především k legislativnímu ošetření selekce pohlaví, o níž pojednávám v jedné z následujících kapitol.

### **Selekce jako krok ke geneticky vylepšenému dokonalému dítěti**

Wertz a Fletcher (1998) tvrdí, že akceptace selekce pro pohlaví dítěte povede k praktikování selekce znaků na kosmetických základech, jako je výška, váha, barva očí atd. Rothschild (2005) je přesvědčena, že vzhledem k dostupným technologiím, jež dokáží úmyslně předejít narození určitých, tj. "nedokonalých" dětí, se představy o kráse stávají realitou a stále se zpřísňují spolu s rozšiřováním možností dosažení dokonalého potomka- diskurz dokonalého dítěte se tak stává součástí dominantní kultury a síkává na síle. Rodiče tedy podléhají většímu tlaku na plození ideálních dětí (kritéria ne/dokonalosti se však liší dle jejich ekonomické situace, rasy, či etnického původu).

McCarthy (2001) shrnuje potenciální důvody uváděné jako příčiny, proč rodiče pociťují tlak, aby se rozhodli geneticky vylepšit<sup>28</sup> své dítě, protože: „1. nevylepšené dítě bude znevýhodněno oproti vylepšeným 2. rodiče mohou být znepokojeni otázkou dítěte: proč jste mě nevylepšili? 3. na rodiče by mohl být vyvíjen sociální nátlak, aby přistoupili k určitým formám genetického vylepšování“ (str. 305). Podle McCarthyho jsou irelevantní i další námitky: možnost vyústění selekce v hlubší sociální dopady, předpoklad, že lidé se znaky, které se obvykle selektují (odstraňují) budou diskriminováni, argument, že genetické úpravy povedou k menší genetické rozmanitosti i argument o možném vychýlení poměru mezi pohlavími.

Sám se snaží podobné argumenty vyvrátit: 1. selekce pohlaví podle něj nepředstavuje formu genetického vylepšování, za 2. si dítě nemůže stěžovat, že není jiného pohlaví, protože kdyby rodiče jeho pohlaví vyselekovali, nebylo by na světě a za 3. chlapci a dívky mají přibližně stejnou hodnotu a evidence podle něj dokazuje, že rodiče chtějí vyváženou rodinu s dětmi obou pohlaví. Nejzásadnějším protiargumentem je pro něj autonomie reprodukční svobody. Odmítá její oklešťování jen proto, že by se genetické inženýrství mělo stát přijatelným v návaznosti na legalizaci selekce (srovnává reprodukční svobodu se svobodou projevu). Vždycky se podle něj najdou lidé, kteří se selekcí nebudou souhlasit, ale to není důvod k tomu, aby byla ilegální (podobně jako je tomu v případě potratu). Případný zákon upravující selekci pohlaví by měl respektovat svobodu k reprodukčním rozhodnutím: „odvolávání se na svobody ostatních, újmu a společenské dopady jsou ta jediná kritéria, jež by mohla ospravedlnit omezování základní svobody, ale v kontextu selekce pohlaví jsou tato odvolání nedostatečná“ (str. 306). V pluralistické demokratické společnosti, jež se zakládá na ideálech svobodného a rovného občanství bude vždy existovat názorová pluralita.

Naopak Darnovsky (2004) s takovým přístupem nesouhlasí a odkazuje na Helen Bequaert Holmes, jež míní, že „záměrná selekce znaků budoucí generace je formou eugeniky“ (in Darnovsky, 2004, str. 2). Darnovsky (tamtéž) je přesvědčená, že ačkoliv byla PGD byla vyvinuta s cílem odhalit a odstranit embrya postižená závažnými

---

<sup>28</sup> „Genetic enhancement“, McCarthy, 2001

genetickými onemocněními, tedy jako lékařský nástroj, stala se již eugenickou technologií. Advokáti selekce podle ní halí svoji podporu termíny jako je "volba", "svoboda" nebo "práva"<sup>29</sup>, ve skutečnosti jsou však často jednoduše svázáni s reprodukčním průmyslem, jež podle ní reprezentuje svět, jež dbá individuálních svobod a preferencí na úkor sociální spravedlnosti nebo obecného prospěchu. Poukazuje na případ molekulárního biologa Princetonské univerzity, Lee Silvera, jež s optimismem předpovídá vznik genetických kast a lidských poddruhů: „geneticky obohacená třída a přirozená třída budou..zcela odlišnými druhy“ (Darnovsky, 2004, str. 3), což může dát vznik celému tržnímu odvětví moderní eugeniky ve kterém se mohou točit velké peníze, které se v případě selekce pohlaví již točí a Darnovsky upozorňuje, že důsledkem je rapidní komercializace PND a skutečnost, že se děti stávají zbožím uspokojujícím požadavky rodičů. Tomu, že je selekce pohlaví možná případem moderní eugeniky, nasvědčuje už skutečnost, že je dostupná jen vyvoleným.

### **Praktické problémy: legislativní vymezení**

V současnosti je prorodinná selekce legálně provozována v USA, Velké Británii a Belgii, a vysloveně zakázaná v Kanadě (Pennings, 2001; Dickens, 2002; Darnovsky, 2004; Rothschild, 2005), v mnoha dalších státech probíhá diskuze o jejím povolení. V této kapitole se budu věnovat kritériím, nad nimiž je třeba se v rámci uvažování o legislativě zamyslet.

Velkým otazníkem je adekvátní legislativní ošetření selekce. Problematické je zejména vymezení, kolik dětí jednoho pohlaví má rodina mít, aby bylo pohlavně vyvažovací opatření legitimní. Guido Pennings (1996) shrnuje nutné atributy legislativního opatření: mělo by fungovat jako koherentní, jednoduchý a obecný systém, jež by byl dostatečně kompetentní vnést řád do oblasti apriorní selekce pohlaví a usměrňovat příslušné aktivity- a zásadně vyloučit jednání, jež by mohlo vést

---

<sup>29</sup> Darnovsky (2004) zmiňuje názor politoložky Diane Paul, jež míní, že když člověk začne obhajovat osobní svobody skončí akceptací mnohem horších reprogenetických technologií než je selekce pohlaví: jakých konkrétně, však bohužel neříká.

k narušování principu rovnoprávnosti žen a mužů. Za druhé by úprava měla umožnit předcházet potenciálním negativním důsledkům neomezené selekce pohlaví. Autor zmiňuje možnosti určité míry regulace praktikování selekčních technologií. Za účelem nedopustit vychýlení poměru mužů a žen v populaci, se objevují apely na selekční limity- např. omezení četnosti provozování selekce (povolit jen 10% početí při selekci pohlaví v rámci státu, nebo pravidlo, že absolutní poset dívek narozených v důsledku selekce pohlaví bude přibližně odpovídat počtu chlapců). Taková pravidla však Pennings shledává spornými, neboť omezují reprodukční práva rodičů (pochybuje, že by aktuální poměr pohlaví v populaci měl předepisovat aktivity individuálních rodičů). Raději se přiklání k nějakému obecnému řádu, jež by vytvářel stejná pravidla pro všechny.

Zásadním kritériem při zvažování přístupu k selekci pohlaví by dle Penningse (1996) mělo být nevyjímání selekce z širšího kontextu: měla by být nahlížena v kontextu historie a budoucnosti rodičů, jelikož jakákoli událost spojená s reprodukcí nabývá významu až vzhledem k aktuálním okolnostem v životě konkrétní osoby (zatímco rodiče toužící po pěti dětech nebudou uvažovat o selekci pohlaví u prvního z nich, pro čínské rodiče omezené politikou jednoho dítěte jde o závažnou situaci).

“Vyvážená rodina” není dle Penningse (tamtéž) ideál, o který se musí snažit všichni rodiče, nýbrž představuje akceptovatelné sociální ospravedlnění praxe selekce pohlaví. Poskytuje rámec formující podmínky, za nichž je morálně přípustné selekci provádět. Pennings se také domnívá, že rodiny mohou využít možnosti k selekci, aniž by někdo zasahoval do jejich svobod (včetně státu), ale zároveň praxe selekce pro harmonizaci rodiny nevytváří žádné tlaky na asistenci zvenčí. Nikdo z lékařského personálu není povinen vyhovět požadavkům a též dle autora není třeba snižovat náklady na proceduru za účelem její všeobecné dostupnosti.

Pravidla pro selekci pohlaví shrnuje Pennings do tří kritérií: 1. selekce pohlaví při vyváženosti rodiny je nepřipustná: pokud je v rodině stejný poměr potomků obou pohlaví, není k selekce opodstatněná (autor pracuje s podle něj prověřenou skutečností, že chtějí-li rodiče převahu jednoho pohlaví, pak si přejí mít víc synů než dcer). 2. selekční procedura slouží ke zplození dítěte pohlaví, jež je méně zastoupeno- aby nedocházelo k

prohloubení nepoměru (preference synů je legitimní pouze v případě většího počtu dcer), čímž se eliminuje prostor jak pro negativní, tak i pozitivní diskriminaci. 3. selekce pohlaví u prvního potomka je nežádoucí. Protože ještě neexistuje žádný nepoměr, není třeba nápravných opatření. Minimální počet dětí stejného pohlaví pro legitimizaci selekce v případě harmonizace rodiny jsou dle Penningse dvě<sup>30</sup>.

Stále však podle Penningse (1996) zůstává mnoho nevyřešeného: na co při poměřování rovnovážnosti rodiny hledíme- na potomky ze strany matky, otce, či páru? A jaký status má mít uchazeč/ka o selekci- definuje rodiče biologické, sociální nebo legální rodičovství? To jsou další kritéria, která je třeba měla vážít, zvláště v kontextu míry rozvodovosti a alternativních forem rodičovství.

### **Optika ženských práv**

Na možné legislativní úpravy selekce pohlaví lze hledět i z relativně kontroverzní perspektivy reprodukčních práv žen. „Mít kontrolu nad tak základními aspekty života žen (a jejich těl), jako je otázka kdy a jestli mít děti je mnohými považováno za zásadní pro získání jejich plné politické rovnosti“ tvrdí McCarthy (2001, str. 303). Mínil, že právo determinovat pohlaví dítěte patří mezi reprodukční práva a nijak se neliší od svobod, jichž se lidem v demokratické společnosti má dostávat, jako je svoboda smýšlení nebo svoboda projevu. Podle něj je in vitro fertilizace a následná genetická diagnóza tak agresivním zákrokem, že fakt, že jsou jí ženy ochotny podstoupit svědčí o tom, že je pro ně selekce pohlaví dítěte velmi důležitá, i přes to, že znají její rizika (o nichž by měla být matka<sup>31</sup> samozřejmě lékařem informována<sup>32</sup>). S tím se ztotožňují i Savulescu a Dahl (2000), kteří ženinu volbu považují za autonomní rozhodnutí hodné respektu- otázkou však zůstává, zda podobné argumentační linie jen lacině nevyužívají osvětleného

---

<sup>30</sup> Vyjma případů instrumentální selekce. Zdravotní hlediska dle Penningse (1996) převažují potřebu pohlavně vyvážené rodiny.

<sup>31</sup> Z diskurzu vypadá otec: matka nese rizika, proto se mluví o ní- ovšem nezmiňují se už tolik její motivy, například tlak potenciálního otce, např. na to, aby mu konečně porodila syna atd.

<sup>32</sup> McCarthy (2001) má na mysli hlavně rizika pro dítě, zejména možnou morbiditu. Udává (ovšem bez uvedení svého empirického zdroje), že morbidita způsobená selekcí pohlaví je stejná jako morbidita způsobená kouřením matky v průběhu těhotenství- tedy 10%.

proklamování ženských práv ke zdánlivé deklaraci rovnostářské povahy selekce a maskování jejích genderově sporných konotací.

Mnohem ambivalentnější postoj zaujímají Wertz a Fletcher (1998), kteří k selekci přistupují mnohem kritičtěji. Díky absenci zásadních sociálních problémů spojených se selekcí podle nich nahlízejí odborníci selekci ve světle ženina práva na potrat z jejích soukromých důvodů- selekce se stává prodloužením rodinných práv k určení množství a načasování potomků. Autoři však zvažují negativní dopady tohoto druhu reprodukční svobody- především upozorňují, že míra přínosu, či újmy způsobené zákonným ošetřením, závisí na kulturní situaci, v jaké se odehrává. Zatímco legislativní ošetření selekce pohlaví v Indii nebo v Číně hodnotí jako pozitivní a alespoň symbolické (vzhledem k porušování zákonů) vyjádření víry v rovnoprávnost žen a mužů, v euroamerických společnostech je situace složitější. Protože zde neexistuje výrazný nepoměr mezi pohlavími, selekce jako taková není považována za sociální problém a tak se ukazatelem míry tolerance k ní stává společenský přístup k potratu. Z tohoto pohledu se domnívají, že by zákonné omezení selekce mohlo být nebezpečné: v zemích, kde je potrat povolen jen v případě ohrožení matky, nebo znásilnění, by zákon proti selekci byl zbytečný a neefektivní (černý trh s potraty stejně zákonů nedbá), v zemích, kde je potrat na základě volby povolen a protipotratové hnutí nemá politickou moc, by zákon proti selekci nemusel vést k omezení potratu jako takového, avšak v zemi jako USA by to byl jen stimul pro hnutí, jež chtějí omezit potrat. Wertz a Fletcher (1998) navrhují alternativní řešení: přehodnocení lékařského paternalismu, tedy praxe uplatňování péče a odepírání služeb, jež mohou být pro pacienty škodlivé. Lékařský personál nemusí respektovat zbytečné a zhoubné požadavky pacientů- selekce není zdravotní služba a odborníci nemusejí ctít takové požadavky ani poskytovat odkaz na vyšší instance. Celkově by ale nejlepším řešením podle nich bylo zvyšování rovnosti pohlaví a potírání stereotypů, včetně těch týkajících se zárodka, jež by pomohlo vytvořit morální klima zamezující selekci. Zde lze namítnout, že se jedná o velmi náročný a dlouhodobý proces, jež neodpovídá na aktuální potřebu zahrnutí selekce pohlaví pod určitá etická a legislativní opatření.

Ke střetu zájmu v případě zákonné úpravy selekce pohlaví a zachování práva na potrat však vůbec nemusí dojít, jak upozorňuje Darnovsky (2004). Doba se změnila a dnešní selekce se díky novým technologiím odehrává před samotným početím, proto případné legislativní ošetření selekce nemusí vůbec zasáhnout dostupnost potratu. V takovém případě je třeba nahlížet selekci jako takovou vzhledem k jejím možným dopadům a etickým problémům. Kromě rodičovských svobod, je třeba ctít i svobodu lékařského personálu, jež může odmítnout selekci provést, včetně požadavku na určení pohlaví plodu, a případně ze své vůle poskytnout rodičům odkaz na zařízení/personál ochotný k takové proceduře (Wertz a Fletcher, 1998).

### **Otázka alokace zdrojů**

Darnovsky (2004) míní, že lékařská selekce pohlaví je hlavně jeden velký business- otázkou proto je, kdo ho bude platit. V případě selekce prováděné na přání rodičů z neléčebných důvodů panuje v podstatě všeobecná shoda, že by měla patřit do privátního sektoru a neměla být hrazena státem: respektive daňovými poplatníky (Savulescu a Dahl, 2000; McCarthy, 2001; Rushworth, 2003). McCarthy tvrdí, že selekci pohlaví nelze považovat za zdravotní potřebu, její zpoplatnění ale znamená, že bude dostupná těm, kdo si ji budou moci dovolit<sup>33</sup>. Jen těžko podle něj můžeme tvrdit, že spravedlnost vyžaduje rovný přístup ke zdravotní péči, stejně jako nevyžaduje ekonomickou rovnost. Názor, že selekce pohlaví je nesprávné nakládání s lékařskými zdroji, protože slouží primárně ke zjišťování vážných genetických anomálií a pohlaví přeci není nemoc (Wertz a Fletcher, 1998) v případě jejího zpoplatnění neobstojí, neboť to samé platí o mnoha formách kosmetické chirurgie i nadstandardní lékařské péče (McCarthy, 2000). McCarthy ale tvrdí, že v případě, že by došlo k výraznému rozšíření selekce, pak by bylo možné argumentovat i pro její všeobecnou dostupnost- to je však zatím velmi spekulativní a také kontroverzní. Zpoplatnění selekce je do jisté míry překážkou jejího masivního využívání a také do jisté míry reguluje embryonální turistiku z těch rozvojových zemí, kde převládá preference dětí jednoho pohlaví, což mnozí její

---

<sup>33</sup> Argument, že dostupnost selekce uleví ženám z rozvojových trpícím v důsledku četných těhotenství (Dickens, 2002), se tak zdá dosti sporný, neboť si ji velmi pravděpodobně nebudou moci dovolit.

odpůrci vítají. Nadále však bude kritizována těmi, jež komercializaci reprodukce považují za neadekvátní (Darnovsky, 2004).

### **Otázka alokace technologií a odpovědnosti: West against the rest?<sup>34</sup>**

Darnovsky (2004) komentuje údiv blahobytného západu nad přetrvávajícími pohlavně selektivními potraty v některých rozvojových zemích a zpochybňuje přesvědčení, že selekce v zemích, kde není tradiční preference synů nemůže být stejně škodlivá. Podle ní je tento dvojitý standard je poměrně nebezpečný povolení selekce pohlaví v USA by legitimizovalo její praktikování v jiných zemích a podkopalo tamní opozici lidsko právních hnutí a hnutí za práva žen. Cituje periodikum Fortune, jež roku 2001 napsalo: „Jen těžko lze zveličovat rozhořčení a pobouření nad tím, jak MicroSort (firma provozující selekci pomocí metody třídění spermatu) trefuje do lidí, kteří obětují své životy snaze zlepšit životní situaci žen v cizině“ (in Darnovsky, 2004, str. 5). Sama se domnívá, že: „ve většině společností uvalila stereotypní praxe spojená s určitým pohlavím větší omezení na ženy než na muže a přispěla k genderové nerovnosti. Selektce pohlaví v každém případě znesvěcuje základní princip rovnosti mužů a žen. Tyto „soukromé akty“ se hromadí v závažný morální problém pro každou společnost, jež obhajuje genderovou rovnost“ (tamtéž, str. 11).

Tvrzení obhájců selekce pohlaví, že její praktikování v zemích třetího světa je nesprávné, ale v zemích západu tyto praktiky jako problematické nevnímají, je poněkud alibistické, ale v podstatě logické, když uvážíme, o jak velký se jedná business. Darnovsky (2004) zdůrazňuje, že i na území Evropy a Severní Ameriky žije mnoho přistěhovalců z Jižní Asie a ti jsou cíleně oslovováni inzeráty na pohlavně selektivní technologie například v periodicích jako je India Abroad nebo Indian Express a proto se také asijské feministky (a nejen ony) obávají, že selekce pohlaví může najít klientelu zejména mezi imigranty, jež si uchovali preference pro syny. Je nasnadě, že taková konstelace může zjitřit misogynii, nemluvě o násilí vůči ženám, jež nejsou schopny

---

<sup>34</sup> Inspirováno titulem článku The West Against the Rest? A Buddhist Response to "The Clash of Civilizations", David R. Loy, 2002.

zajistit mužského potomka- a proto se Darnovsky ptá: „pokud jsou takové praktiky neakceptované- ba co víc, často ilegální- v Jižní Asii (a jinde), mají být povoleny mezi asijskými komunitami na západě?“ (in Darnovsky, 2004, str. 5).

To však není jediné morální dilema, které selekce vyvolává- když se na téma problém podíváme obecně z globálního hlediska, pak vyvstává otázka, jestli si vůbec v době intenzivní globalizace západ může přivlastňovat určité technologie a ostatním zemím odepřít přístup k možnostem, jichž obyvatelstvo euroamerického světa využít může (alespoň jeho lépe finančně situovaná část). Kromě toho, že jsou z využívání reprodukčních technologií vylučovány svobodné ženy a lesby (Malin, 2003), je také pravděpodobné, že budou explicitně vylučovány osoby určitého etnika nebo náboženství, vzhledem k apriornímu předpokladu, že se nějak rozhodnou (příčemž u bílých středostavovských manželů se možná odborníci spokojí s předpokladem, že nemají sexistickou motivaci, protože na západě je taková tendence spekulativní). Šlo by tedy o apriorní diskriminaci určitých lidí založenou na stereotypním předpokladu, že jiní příslušníci stejného etnika/náboženství/komunity upřednostňují jedno pohlaví. I když nám nepoměr pohlaví napovídá, že se tak v mnoha zemích děje, neznamená to, že v západních společnostech nemají rodiče sexistické pohnutky. A obecně je problematické, aby si bohatý Sever nárokoval určité technologie jenom pro sebe a úmyslně tak vytvářel „technological divide“<sup>35</sup>, tedy de facto propast mezi privilegovanými obyvateli blahobytnějšího severu a obyvateli chudších zemí jihu v přístupu k výtěžkům moderních technologií.

## **Shrnutí**

Teoretická část do určité míry obsáhla problematické aspekty selekce pohlaví a její kontroverzní charakter. Nastolila teoretický a koncepční kontext, na jehož pozadí budu v následující analytické části zkoumat diskurz o selekci pohlaví, jak se objevil v článcích MF Dnes ve vymezeném období.

---

<sup>35</sup> Využívám analogie s fenoménem zvaným „digital divide“, jež značí skutečnost, že v době, kdy informace nabývají na stále větší hodnotě, k nim má minimální přístup většina obyvatel chudých zemí- jež tvoří většinu celkové světové populace. Allen a Thomas, 2000.

### 3. Analytická část

V této části se budu zabývat debatami o selekci pohlaví, jež byly publikovány konkrétně v tištěném médiu Mladá Fronta Dnes. Zajímá mne, jakým způsobem bylo téma prezentováno, jaký mu byl věnován prostor, kdo tento diskurz/y formoval, jaké ideologie nebo stereotypy do něj pronikly a tak dále.

#### 3.1 Metodologie

Ve své práci jsem využila diskurzivní analýzy novinových článků tak, jak ji definují Norman Fairclough (1995, 2004) a Teun A. van Dijk (rok). Kritická diskurzivní analýza (CDA<sup>36</sup>) jde jako metoda kvalitativní analýzy do hloubky tématu. Její podstatou je problematizování dominantního diskurzu<sup>37</sup>, zaměřuje se na „roli diskurzu v produkci a reprodukci zneužívání moci nebo dominance“ (van Dijk, 2001, str. 96); a odhaluje jej jako aktivně utvářený a ideologický, nikoli přirozený: „denaturalizuje“ diskurz (Fairclough, 1996). Denaturalizace diskurzu vyžaduje dle Fairclougha (1996) odkrývání způsobů, jimiž společenské struktury určují jeho povahu a diskurz zase určuje společenské struktury. Přičemž se CDA snaží nahlížet sociální problémy co nejvíce z perspektivy marginalizovaných skupin- obnažuje tak mechanismy moci a zpochybňuje neutrální statut diskurzu (diskurzů). Jeden z obhájců CDA, van Dijk (2001), charakterizuje tuto metodu analýzy jako diskurzivní „analýzu zaujímavější postoj“. Vyznačuje se podle něj „solidaritou s utlačovanými“ a vyhraněným stanoviskem vůči těm, jež „zneužívají text a mluvení k formování, upevnění, nebo legitimaci jejich zneužívání moci“ (2001, str. 96), přičemž na rozdíl od mnoha (možná dokonce většiny) vědeckých metod svou zaujatost nijak nemaskuje, ale naopak otevřeně deklaruje.

Kritická diskurzivní analýza je ideální metodou pro kvalitativní zkoumání článků o společensky problematickém jevu: umožňuje hluboký vhled do jeho složité podstaty; pomáhá odhalit, že problém neexistuje sám o sobě, nýbrž, že ho někdo jako problém

---

<sup>36</sup> „Critical discourse analysis“ (van Dijk, rok, Fairclough, 1996; Chouliaraki a Fairclough, 1999, )

<sup>37</sup> Fairclough (1995) uvádí, že přijal Foucaultův koncept diskurzu chápaného jako „uspořádaný soubor diskursivních praktik ztotožňovaných s určitou sociální oblastí nebo institucí (např. přednáškou, seminářem, poradenstvím, neformální konverzací, na půdě akademické instituce) a hranicemi nebo vztahy mezi nimi“ (str. 12).

definuje (nebo také odmítá definovat), informuje o něm určitým způsobem, jež se ustálením (naturalizací) stává dominantním a tak potlačuje alternativní náhledy na věc. CDA jako metoda ozřejmuje skutečnost, že mluvit mohou často jen vyvolení a samo mluvení (psaní) o něčem svědčí o moci, jež se dostává mluvčím (autorům) a nedostává ostatním. V tomto směru si metoda všímá mocenské povahy jazyka, jehož aspekty (funkce, gramatika, stylistika aj.) vypovídají o mocenském uspořádání společnosti (van Dijk, 2001; Chouliaraki a Fairclough, 1999); dobře se proto hodí ke zkoumání médií.

Dalším významným přínosem CDA jako metody, je její interdisciplinární charakter. Umožňuje a přímo vybízí ke kombinování s jinými sociologickými metodami analýzy, jako je analýza genderová. Obě obnažují moc, zaostřují na společenské jevy z pohledu marginalizovaných skupin- v tomto případě převážně žen- a všímají si jazyka.

V samotném zkoumání článků se inspiroji postupem Normana Fairclougha (1995), jež rozlišuje tři dimenze diskurzu: vnímá jej jako formu sociální praxe, jejímž projevem je praxe diskurzivní, jež je manifestována v jazykové formě: textu (zde Fairclough aplikuje širší chápání textu, jež čítá psaný i mluvený jazyk)<sup>38</sup>.

Analýza sociálních praktik probíhá jako interpretace a zabývá se jejich povahou, jež určuje charakter diskursivních praktik; a zároveň zkoumá i vliv diskursivních praktik na praktiky sociální. Zásadním zkoumaným jevem je společenský kontext diskurzu<sup>39</sup>, respektive „společenské a hegemonické vztahy a struktury, jež utvářejí prostředí konkrétního případu sociální a diskurzivní praktiky; jak konkrétní případ takové struktury a vztahy zastupuje (je konvenční a normativní, kreativní a inovativní, zaměřený na jejich restrukturalizaci, opoziční atd?); a k jakým přispívá dopadům, ve smyslu reprodukování nebo transformování“ (str. 237). Zvláštní pozornost je věnována ideologickému a politickému náboji diskurzu. „Ideologie jsou označeními/konstrukcemi reality (fyzického světa, sociálních vztahů, sociálních identit), jež jsou vestavěné do různých dimenzí forem/významů diskursivních praktik, a které přispívají k produkci, reprodukcii nebo transformaci vztahů dominance“ (str. 87). Nejeфекtivnější jsou ideologie naturalizované

---

<sup>38</sup> Fairclough (2004), str. 71.

<sup>39</sup> Social matrix of discourse, Fairclough (2004), str. 237.

na úroveň všeobecných skutečností, jako je tomu např. u ideologie genderu (spolu s tím, jak jsou ideologie vtělené do reality i do textu, vyžaduje jejich odhalení velkou aktivitu na straně čtoucí). Avšak ani naturalizované ideologie nelze přeceňovat, neboť diskurz může projít transformací, o níž se konkrétně v případě genderových stereotypů zasazuje feministická kritika.

V případě analýzy diskursivních praktik, jež také spadá do roviny interpretace, si Fairclough (2004) všímá především interdiskurzivity: tedy jaké typy diskurzů nebo žánrů se (a jeho/jejich produkce, distribuce nebo konzumace) se v analýze rýsují- jejich prolínání zve Fairclough v jiném ze svých textů diskurzivní hybriditou (Chouliaraki a Fairclough, 1999). Fairclough (tamtéž) si také všímá manifestované intertextuality: k jakým dalším zdrojům text odkazuje, jaké diskurzy reprezentuje, zda tak činí přímo, či nepřímo, více či méně explicitně, zda dochází k manipulativnímu používání předpokládaných "faktů", zda se v textu objevuje ironický podtón atd. Důležitým ukazatelem je povaha, respektive pozici diskurzu: zda je konvenční, nebo inovativní. V tomto směru je důležitým ukazatelem rétorická modalita, která se projevuje v textu: ukazuje míru jistoty, s jakou je teze budována, spřízněnosti s tvrzením (projevuje se zejména skrze používání modálních sloves jako jsou "muset", "moci", "mít povinnost" a také používáním slovesného času: něco "je", "bude" atd.). Dále si Fairclough (tamtéž) všímá míry diskurzivní koherence (soudržnosti), která je záležitostí interpretace textu, jeho ne/schopnosti dávat smysl jako celek. Význam bývá často budován na základě určitých předpokladů (například ohledně genderu), mnohdy ideologického rázu a je důležité vysledovat, zda je ponechán prostor pro alternativní interpretace. Protože autor shledává, že diskurz je způsobem akce i reprezentace<sup>40</sup>, rozlišuje diskurz primární a sekundární, tedy reprezentující zpravodajský diskurz a diskurz, o němž je zpráva podávána, čili je reprezentován a všímá si vztahu mezi nimi (Fairclough, 1995).

Textová analýza představuje deskriptivní proceduru, nicméně způsob její produkce a interpretace hraje i zde důležitou roli, nejedná se tedy o absolutní vymezení. Fairclough (2004) si při analýze textu všímá jak formy, tak významu, sdělení stejně jako procesu

---

<sup>40</sup> Více viz Fairclough (2004), str. 63 a str. 237-238.

jeho interpretace. Zásadním mezníkem v produkci textů je řízení interakce: kdo, a na jaké úrovni má moc ji kontrolovat. Kdo nastoluje agendy a má aktivní roli v jejich utváření a v konstrukci sdělení? Jak jsou témata uvedena, utvořena a zavedena a je řízení tématu symetricky distribuováno, nebo je jednostranné? Jiným podstatným kritériem, jež CDA zkoumá (tamtéž) je míra koheze textu: jakým způsobem jsou propojeny věty, jaké funkční vztahy se v textu objevují (odkaz, předpoklad, zamlčení atd.). Spojitost vět (odstavců) má zásadní vliv na celkovou koherenci diskurzu. Dále si Fairclough (tamtéž) všímá použitých slov- jaký mají význam a konotace, a slovních spojení, jako jsou metafory- o jakých asociacích vypovídají.

### **3.2 Média a jejich genderová analýza**

Média jsou prostředky komunikace a jako takové produkují informace a hrají tak zásadní roli v lidské společnosti. John B. Thompson (2004) zdůrazňuje dva aspekty médií: za prvé, média mají symbolický rozměr, tj: „zabývají se produkováním, uchováváním a distribucí materiálů, jež mají význam pro jedince, kteří je produkují a kteří je přijímají“ (Thompson, 2004, str. 15). Za druhé je třeba zprostředkovanou komunikaci nahlížet v jejím kontextu: „je vždy zakotvena ve společenských souvislostech, jež jsou různými způsoby strukturovány a jež mají na oplátku vliv na probíhající komunikační procesy, neboť se podílejí na jejich strukturování“ (tamtéž, str. 15). V analýze médií se budu inspirovat Thompsonovým „kulturálním“ přístupem k médiím, který reflektuje „jak smysluplnost symbolických forem, tak jejich zasazení do společenského kontextu“ (tamtéž, str. 15).

Renzetti a Curran (2003) navíc zdůrazňují roli médií v genderové socializaci, neboť masová média jsou běžnou součástí lidských životů a jako taková poskytují také množství obrazů femininity a maskulinity. Prostředkem k jejich vyjadřování je jazyk, jež je sám o sobě zajímavým z hlediska genderové analýzy, neboť vyjadřuje společenské hodnoty (tamtéž). Zde bych opět odkázala teorii optických skel kultury Sandry Bem (in Renzetti a Curran, 2003, str. 103-106), jež dekonstruuje neutrální charakter kultury a odhaluje ji jako genderově stereotypní: „celá naše společnost je natolik zevrubně

uspořádána podle mužských hledisek, že i ty politické projekty a praktiky, které se jeví jako genderově neutrální, se při bližším zkoumání ukážou jako silně androcentrické“ (tamtéž, str. 105). Jak již bylo řečeno v teoretické části, Bem rozlišuje tři vrstvy genderové socializace (skla): genderovou polarizaci, androcentrismus a biologický determinismus. Pro analýzu mediálního obsahu z hlediska genderu je důležité, že podle autorky jsme neustále ovlivňováni tzv. metasděleními, tedy skrytými informacemi o tom, jaké rozdíly mezi muži a ženami jsou podstatné a kulturně významné. Tato implicitní sdělení lidé jak přijímají, tak aktivně dekodují a jejich genderová identita je tudíž produktem i procesem zároveň (Renzetti a Curran, 2003, str. 105).

### 3.3 Mladá Fronta Dnes jako médium

K analýze jsem zvolila články uveřejněné v deníku Mladá Fronta Dnes. Jedná se o dlouhodobě nejčtenější české celostátní „seriózní“ deník<sup>41</sup>. Jako seriózní jej označuji na základě primárního účelu, kterým je dle struktury deníku podávání zpravodajství. Mediální skupina MAFRA, vydavatel deníku, definuje cíl následovně: „Cílem listu je podávat svým čtenářům pravdivý a plnohodnotný obraz o světě, ve kterém žijí. Součástí tohoto obrazu musí být rychlé a kvalitní zpravodajství, stejně jako užitečné servisní informace a oddechové čtení ve specializovaných přílohách. To jsou pilíře, na kterých stojí Mladá fronta DNES na prahu nového tisíciletí a díky nim je MF DNES právě těmi správnými novinami pro moderního čtenáře“<sup>42</sup>. Vedle MF Dnes vydává MAFRA ještě Lidové noviny a je zajímavé, že je na svých webových stránkách představuje úplně jinak. „Jsou deníkem vzdělaných Čechů. Tento nejstarší český deník založený v roce 1893 se dnes profiluje jako celostátní zpravodajský list se speciálním zájmem o politiku, ekonomiku, kulturu, vědu a vzdělání. Lidové noviny jsou vyhledávané pro jejich erudované komentáře, názory předních osobností z domova i ze světa a také pro jejich

---

<sup>41</sup> Podle serveru Marketing & Media, jež uvádí statistická data v rozmezí let 2000 a 2005. Online dostupné na: <http://mam.ihned.cz/index.php?p=102200>, čtenost je zde definována jako „odhad četnosti na vydání“ a MF Dnes se ve zkoumaném období umístila na druhém místě za deníkem Blesk, který se ale kvalitativně odlišuje (jedná se o bulvární deník), čtenost podle M & M přesahuje 110 000 čtenářů na den.

<sup>42</sup> Citováno z webových stránek MAFRY [http://www.mafra.cz/mafra/o\\_spolecnosti/](http://www.mafra.cz/mafra/o_spolecnosti/) .

kvalitní přílohy<sup>43</sup>. Vydavatelství tak typově a kvalitativně odlišuje svoje noviny a forma zpravodajství je evidentně podmíněná jeho účelem.

Strukturálně je deník MF Dnes rozdělen na čtyři části, sešit A obsahuje to nejdůležitější z aktuálního domácího a světového zpravodajství a komentáře (po titulní straně následuje sekce "Události a politika": obecné zpravodajství z politiky, "Téma Dnes" pojednávající o aktuálním problému, "Z domova" zabývající se výlučně domácím zpravodajstvím, "Názory": osobní komentáře zpravodajů MF Dnes a sekce "Ze světa" mapující zahraniční dění). Sešit B je věnovaný specificky ekonomické problematice, burzovnímu zpravodajství a rubrice Společnost Dnes. Sešit C přináší zpravodajství ze světa sportu a kultury a sešit D je věnovaný regionálnímu zpravodajství (společenská rubrika je na rozdíl od tisku bulvárního charakteru jen okrajovou přílohou, umístěnou v závěru sešitu D). Kromě pravidelných rubrik zprostředkovává MF Dnes i přílohy vycházející v určité dny v týdnu (v pondělí je to Sport; v úterý Peníze, Zaměstnání, Vzdělávání; ve středu Dům a byt, Auto-moto, Reality; ve čtvrtek Magazín Dnes s TV přílohou a Zaměstnání; v pátek Zdraví & životní styl, Test, Kam na víkend; a sobotní výtisk obsahuje přílohy Víkend, Na cestách, Věda a Kavárna, v neděli MF Dnes nevychází)<sup>44</sup>.

"Serióznost" novin jistě neznamena objektivitu, tento termín používám spíše k odlišení Mladé Fronty Dnes od bulvárního tisku. Jinak je ale obsah novin a jejich struktura podmíněná redakčním pojetím zpravodajství a jako důležité jsou konstruovány zprávy, které za důležité považují členové redakce. Co se politické konfese týče, MF Dnes by se dalo označit za středopravicové médium, neboť zpravuje o dění určitým stylem - dává prostor myšlenkám ekonomického liberalismu, rychlé zpravodajství a oddechové rubriky převažují nad hlubší společenskou kritikou. To je jistě dáno i masovým charakterem deníku, který se snaží být seriózní, ale populární. Za zmínku také stojí personální složení redakce: z 20 členů jsou pouze 3 ženy a jen jedna zastává

---

<sup>43</sup> Citováno z [http://www.mafra.cz/denni\\_tisk/](http://www.mafra.cz/denni_tisk/)

<sup>44</sup> Podle [http://www.mafra.cz/denni\\_tisk/](http://www.mafra.cz/denni_tisk/)

významnější pozici (Martina Rieabuerová, jedna ze 4 osob zastupujících šéfredaktora). Zbylé dvě ženy pracují jako 2 z 12 vedoucích redaktorů rubrik a na starosti mají "měkké" rubriky "přílohy" a "ona dnes". Všechna důležitá témata a ceněné rubriky, jako je politika, ekonomika, sport atd. jsou spravovány muži a o exkluzivitě těchto maskulinizovaných rubrik vypovídá i jejich výlučné zařazení v sešitech Mladé Fronty Dnes. Feminizované rubriky jsou strukturálně druhořadé a v případě magazínu "Ona dnes" se jedná o nepravděpodobnou přílohu, jež vychází pouze v pondělí. Lze proto vyvodit, že deník Mladá Fronta Dnes je personálně i strukturálně genderově nevyvážený a tato situace má pravděpodobně vliv na genderovou senzitivitu média a vyváženost zpravodajství: tedy schopnost reflektovat genderovou rovinu medializovaných událostí a informovat o věcech z celospolečenského hlediska (nejen mužů).

### 3.4 Analytický postup

Při hledání článků jsem využila elektronického vyhledávače Newton<sup>45</sup> zprostředkující monitoring vybraných médií, z nichž jsem zvolila MF Dnes a jako kritérium vyhledávání jsem zadala slovo "pohlaví"<sup>46</sup>. Prošla jsem prvních tisíc článků, jež vyhledávač označil a vybrala z nich relevantní: tzn. statě, jež se dotýkají tématu selekce pohlaví: našla jsem jich 23 (bohužel, Newton nezobrazuje články s fotografiemi, jež je ilustrují- moje analýza je tak chudší o vizuální stránku debaty o selekci pohlaví, která by byla jistě zajímavá, a to podle mě zejména z hlediska genderových stereotypů, kterým se věnuji níže). Nejprve mne zaujala tendence odlišovat tématicky články o selekci pohlaví zneužívané pro gynocidu a selekci pohlaví jako rodičovskou volbu, jež se obhájí harmonizací rodiny. Původně jsem se chtěla ve vlastní analýze držet tohoto rozlišení, ale od svého záměru jsem upustila, jelikož toto odlišení nebylo absolutní (mnohé články o selekci pohlaví pro harmonizaci rodiny vymezovaly tuto praxi oproti praxi selekce zneužívané ke gynocidě), a protože by mě odkláněla od závažnějšího odlišení, a to pozic

---

<sup>45</sup> Dostupné online na [www.newtonit.cz](http://www.newtonit.cz)

<sup>46</sup> Předpokládala jsem, že se terminologie spjatá s gender studies vyvíjela (popř. stále ještě vyvíjí) v českých médiích stejně jako ochota přijmout celý obor jako relevantní vědecký diskurz. Proto jsem nezadávala hesla jako "genderová selekce" nebo úzce "selekce pohlaví", neboť v některých článcích se objevují prostá spojení jako "pohlaví dítěte". Z toho důvodu jsem zvolila velmi obecné kritérium vyhledávání, aby mi neunikl důležitý článek.

obhajujících versus kritizujících selekci pohlaví obecně. Výsledných 25 článků jsem se proto snažila roztrždit do dvou skupin podle jejich stanoviska k tématu, přičemž jsem přemýšlela, jaká kritéria pro určení použít. Nakonec jsem se rozhodla, že za souhlasné budu považovat i ty články, které o selekci pohlaví "pouze" informují a nekritizují ji. V této skupině jsou i články, které obsahují odkaz na alternativní názory, nebo uvádějí hlasy kritizující selekci, ale tyto postoje nejsou nijak ústředním jevem článku, naopak se zdají být doplňující. Abych svůj postup ilustrovala: např. článek ČTK (1998) s titulkem "Experti ohlásili významný úspěch při volbě pohlaví", popisuje úspěchy metody týmu Edwarda Fuggera, kterému se daří ovlivnit pohlaví dítěte pomocí třídění spermatu, převážně pro potřeby instrumentální selekce. Článek zmiňuje i negativa: „Přiznal, že metodu budou moci využít rodiče k tomu, aby si pořídili dítě pohlaví podle svého přání. Upozornil současně, že to s sebou přinese etické problémy.“ Ale veskrze článek vyznívá pozitivně: přestože informuje zpravodajským tónem, lze z něj vycítit souhlasné stanovisko: slovo "úspěch" se zde kromě titulku objevuje v textu ještě dvakrát, doplněno slovy jako "volba", "přání", "možnost" nebo "výběr", která mají pozitivní konotace.

Určit články zaujímající negativní stanovisko k selekci pohlaví, bylo mnohem snadnější, vyznačovaly se kritickým tónem a věnovaly většinu prostoru negativním průvodním jevům a důsledkům selekční praxe.

Kromě těchto dvou skupin jsem identifikovala ještě třetí skupinu "článků", u nichž nelze určit zařazení, neboť se jedná o dotazníky. Otázky jsou kladeny za účelem zjištění postoje dotazovaných k možnosti selekce pohlaví, v jednom případě poslankyním a poslancům (zek, 2005), ve druhém známým osobnostem (sekce Porota, 2005).

### **3.4.1 Články s kladným stanoviskem k selekci pohlaví**

Články s kladným přístupem k selekci pohlaví převažovaly, označila jsem jich celkem 15. Explicitní "pro" vyznívalo z šesti z nich (ČTI, 1997; ČTK, 1998; da, 2005; Kučera, 2005 (sekce Glosy); Blažková, 2005; Blažková a Blažek, 2005), ostatní jsem označila jako "spíše pro", jak jsem již uvedla, byly tak zařazeny na základě absence kritiky, či jejího uvedení jako "jiného pohledu". Příznačné je, že se texty věnují převážně

selekcí pohlaví při využití RT, selekce je asociována zejména se strategií harmonizující rodinu, a jako taková navíc v euroamerické společnosti. Selekcí pohlaví je tak spojována s převážně pozitivními fenomény: vědou, rodinou a civilizací. Na tomto základě je k ní zaujímáno pozitivní stanovisko- selekce zneužívaná pro gynocidu, je zmiňována okrajově a za účelem konfrontačního vymezení "správné selekce prorodinné".

Co se týče časového rozmístění článků (viz. Tab. 1), v roce 1997 vyšel článek ČTI pojednávající o údajně první metodě vědecké selekce pohlaví a překvapivě (vzhledem k "senzačnosti" článku) se dostal až na 9. stranu do rubriky Ze světa. V roce 1998 vyšly 3: článek podepsaný signaturou db pojednávající o babských a lékařských technikách selekce, jež se dostal na stranu 8., opět do rubriky Ze světa; článek od ČTK informující o selekci pomocí RT jako o úspěchu vědy, rubrika Ze světa, strana 8; a článek informující o technologii MicroSortu (Tuček), jež se dostal dokonce na titulní stranu mezi nejdůležitější zpravodajství. Další článek vyšel až roku 2002 (Mocek) a informoval o selekční praxi v Belgii na 11. straně. V roce 2003 vyšly 4: článek ČTK zpravující na str. 14 o tom, že determinací pohlaví dítěte padá další tabu, článek od Jirků o selekci jako nové službě rodičům v Belgii (str. 10, rubrika Ze světa), článek od Bobůrkové komentující pokrok v medicíně, jež se dostal na 7. stranu do rubriky Názory; a článek podepsaný signaturami AP a šv o tom, že Británie odmítla legalizovat selekci (str. 10, rubrika Ze světa). Nejvíce článků- 6- vyšlo roku 2005. Byl to článek ČTK o tom, že Britům svítá naděje na legální selekci pohlaví jejich potomků (strana 8., rubrika Ze světa), článek podepsaný signaturou da informující o povolení prorodinné selekce v Británii- úvodník vyšel na titulní straně a pokračovat na straně 9. v rubrice Ze světa. Dále to bylo Kučerovo humorné zamyšlení publikované v sekci Názory jako glosa (str. 6) a článek pod signaturami jab/zek hovořící o odmítnutí legalizovat selekci v ČR (titulní strana), který odkazoval na dva články vyšlé téhož dne (24.8.2005) v rubrice Téma Dnes (3. stránka, Blažková, 2005; Blažková a Blažek), které vyprávějí příběhy českých majících více dětí jednoho pohlaví.

Datum	Autor/ka	pozice	strana	rubrika
10.3.1997	ČTI	Pro	09	Ze světa
11.07.1998	db	Pro	08	Ze světa
10.09.1998	ČTK	Pro	08	Ze světa
31.10.1998	Jaroslav Tuček	Pro	01	Titul
13.09.2002	Michal Mocek	Spíše pro	11	neznámá <sup>47</sup>
17.05.2003	ČTK	Spíše pro	14	neznámá <sup>48</sup>
24.05.2003	Irena Jirků	Spíše pro	10	Ze světa
26.07.2003	Eva Bobůrková	Spíše pro	07	Názory
13.11.2003	AP, šv	Spíše pro	10	Ze světa
25.03.2005	ČTK	Spíše pro	08	Ze světa
18.08.2005	da	Pro	01, 09	Titul, Ze světa
18.08.2005	Vladimír Kučera	Pro	06	Názory, Glosa
24.08.2005	Jab, zek	Spíše pro	01	Titul
24.08.2005	Jana Blažková	Pro	03	Téma Dnes
24.08.2005	Jana Blažková, Jakub Blažek	Pro	03	Téma Dnes

**Tab. 2**

Je tedy zřejmé, že článků schvalujících selekci pohlaví nevyšlo mnoho (jen patnáct, přičemž mezi lety 1998 a 2002 nevyšel žádný. Zřejmě je to tím, že informace o prvních úspěšných pokusech determinovat pohlaví vyvolaly mediální zájem (ČTI, 1997; db, 1998; ČTK, 1998; Tuček, 1998) který ale záhy utichl znovu se objevil s diskuzí, zda legalizovat mezitím již prověřené metody a technologie v Belgii, Británii a České

<sup>47</sup> Internetový vyhledávač Newton uvádí strany, ale ne rubriky. Ty jsem určila podle stran vzhledem ke struktuře MF Dnes. Sekce A končí na straně 10 a strany jsou dále číslovány od str. 1 v každé sekci. Strana 11 a výš se tedy v MF Dnes nevyskytuje a zařazení článku do rubriky neumím určit.

<sup>48</sup> Viz poznámka 47.

republice (Mocek, 2002; ČTK, 2003; Jirků, 2003; Bobůrková, 2003; AP, šv, 2003; ČTK, 2005; da, 2005; Kučera, 2005; jab, zek, 2005; Blažková, 2005; Blažková, Blažek, 2005).

Celkově lze ještě říci, že mezi články převažuje kratší zpravodajství nad obsáhlejšími pojednáními. Primárním účelem většiny článků je ono "rychlé zpravodajství": konkrétně reflexe aktuální legislativní změny v určité zemi, což odpovídá demonstrovanému účelu média. Všechny články nějak reflektují zahraniční situaci, což se také odráží na jejich načasování: zprávy z let 2002 (Mocek) a 2 ze 4 publikovaných v roce 2003 (ČTK; Jirků) explicitně reagují na situaci v Belgii, jež umožnila rodičům determinovat pohlaví dítěte, články z roku 1997 (ČTI), 2003 (AP a šv) reagují na diskuzi ve Velké Británii, zda umožnit selekci pohlaví a články z roku 2005 (da; Kučera) na konečné souhlasné stanovisko Británie. Jeden článek popisuje výzkum v USA (ČTK, 1998) a dva pak probírají téma obecně z hlediska pokroku světové medicíny. Je zřejmé, že MF Dnes reflektuje selekci pohlaví převážně v reakci na dění v zahraničí (což se opět shoduje s explicitním zaměřením média). 3 články se pak věnují tomu, zda bude selekce pohlaví umožněna i u nás (jab a zek, 2005; Blažková, 2005; Blažková a Blažek, 2005), a to také v reakci na měnící se přístup k selekci pohlaví v jiných zemích světa.

Co do důležitosti, uspěly zejména tři články, které se dostaly na titulní stranu (Tuček, 1998; da, 2005; a jab/zek, 24.8.2005) a dva (Blažková a Blažková, Blažek, 24.8.2005), jež se dostaly na třetí stranu, kdy se selekce stala Tématem Dnes. Ostatní články vyšly na 6-14. straně, tedy v méně exponované části novin. Články se také liší svým stylem, obecně lze říci, že články zaštitěné agenturami a signaturami jsou věcnější, i když je samozřejmě zjevné, že se nestaví proti selekci. Jak ale rozeberu v podrobné analýze, neznamená to, že se v člancích neobjevuje tendenční přístup k tématu zahrnující mnoho stereotypů. Zvláštním případem jsou pak dvě ankety (zek, 2005 a Porota 2005), které pouze zprostředkovávají pozice známých osobností bez jakéhokoli komentáře.

V další části práce se již budu věnovat specifickým jevům a tendencím, jež se v člancích často objevovaly.

## **Idealizace vědy**

V článcích, jež zaujímají k selekci pohlaví souhlasné stanovisko, je tato praxe geograficky lokalizovaná do euroamerického světa a spojovaná s reprodukčními technologiemi, tedy s vědou. Věda hraje v euroamerické kultuře důležitou roli a ta jí má tendenci idealizovat (Neubauer, 1994). V rámci tohoto přístupu je pokrok apriorně shledáván pozitivním jevem, jež vede ke zlepšování života (umožňuje rodičům větší svobodu volby). Tento postoj je ideologický a nekritický: všechny články pojímaly selekci pohlaví jako vědecký fenomén a explicitní obhájci vědeckého pokroku (ČTI, 1997; ČTK, 1998; Mocek, 2002) věnovali nejmenší prostor uveřejnění alternativních postojů; nebo je ještě navíc zlehčovali (ČTI, 1997). Z hlediska CDA se jedná o jasné zamlčování (Fairclough, 2004): koherence apriorně provědeckého diskurzu vzniká na základě tendenční ignorace negativních aspektů selekce pohlaví. Jednoznačně pozitivní postoj k vědeckému pokroku je ideologický a implicitně vzbuzuje dojem, jakoby věda byla schopná sama sebe regulovat: jako kdyby vědecký původ nějaké praxe zajišťoval její pozitivní přínos a garantoval její nezávadné používání, přitom existuje spousta vědeckých produktů působících destrukci, za všechny jmenujme alespoň jadernou bombu, chemické zbraně, nebo lobotomii.

Příznačně, selekce zneužívaná ke genocidě s vědou asociována není. A to přesto, že k ní lze využít vědeckých produktů, jimiž jsou reprodukční technologie- to je opět pro účely diskurzu zamlčeno, z hlediska CDA jde o případ manifestované intertextuality (Fairclough, 2004) . Zde se projevuje ostrá polarizace: zatímco věda je pojímána jako výdobytek euroamerické civilizace, gynocidní praxe je popisována jako protipól všeho civilizovaného- jako barbarský zvyk zaostalých společností. Diskurz tak úmyslně manipuluje čtenáře: co do rétorického modu vykazuje velkou jistotu v prezentování teze a ponechává minimální prostor pro alternativní interpretaci.

Postoj "fandící" vědě je evidentní již z toho, že jsou informace o selekci pohlaví podávány převážně jako novinky ze světa: zprávy o nových objevech a jejich používání, často doplněné o postoje zahraničních odborníků, kteří vyvíjejí a propagují svoje metody selekce pohlaví (ČTI, 1997; ČTK, 1998; Tuček, 1998; Mocek, 2002; ČTK, 2003; Jirků,

2003 aj.). Z pohledu CDA se jedná o manifestovanou intertextualitu: články explicitně reprezentují určitý typ vědeckého diskurzu a to tendenčním způsobem. Ukázkovým příkladem je titulek článku ČTK (1998) "Experti ohlásili významný úspěch při volbě pohlaví", který má jasnou pozitivní konotaci. Taková tendence je v některých případech podpořena v důsledku stavění odborníků do opozice k laikům, jako je tomu v článku ČTI (1997), který ohlašuje již zmíněný úspěch gynekologa Rainsburyho, jehož kritizují "feministické aktivistky". Respektive článek uvádí kritický postoj části britských lékařů a politiků, jež se domnívají, že Rainsbury svou metodou "narušuje přírodní rovnováhu" a dodává "feministické aktivistky jsou zase přesvědčeny, že tato technika poškodí postavení ženského pohlaví ve společnosti" (ČTI, 1997). Ideologické podbarvení obsahu se projevuje v několika rovinách a slouží ke zlehčení kritických námitek. Již námítky oněch lékařů a politiků jsou zlehčeny, jelikož je článek označil za kritiku ve jménu "přírodní rovnováhy", což působí poněkud esotericky až zastarale, neboť Západní kultura staví přírodu a kulturu do opozice a kvalitativně si kultury cení více. Role vědy, jako kulturního produktu, je zásadní. Věda je projekcí rozumu, a ten je tím, co odlišuje člověka od zvířat. Kritika ve jménu přírody tak působí zpátečnický.

Feministky jsou vnímány negativně již v kontextu antifeministického zaměření českých médií (Vodrážka, 2000, Blažek, in Chřibková, ed., 1999), spojení "feministické aktivistky" má o to víc negativní konotace, vzhledem k častému spojování aktivismus s extremismem. Věta by vyzněla jinak, kdyby na místo feministických aktivistek byly např. obhájkyně, nebo ještě lépe obhájci, lidských práv<sup>49</sup>. Že jsou aktivistky přesvědčené, ještě nemusí nic znamenat, protože být přesvědčen je jako se domnívat, tedy ne nutně vědět, nebo věřit- implicitně vnímáme, že se aktivistky mohou mýlit, což se navíc shoduje s populárním míněním o aktivistkách feministických. A doplnění věty, že jsou "zase přesvědčeny" může jen dokreslovat znechucení nad fungováním feministek jako elementů rušících dosavadní status quo. Zde se tendence ke zlehčování tématu

---

<sup>49</sup> Narážím na lingvistický fenomén sémantické derogace (Renzetti a Curran, 2003), jež označuje kvalitativní posun ve významu směrem k pozitivní konotaci, pakliže je výraz asociován s muži.

prolíná s náchylností k genderově stereotypnímu uvažování<sup>50</sup>- velmi příznačně, uvážíme-li, že ženy jsou symbolicky spojované s přírodou a podřazené mužům, s nimiž je asociována kultura (Ortner, in Oates-Indruch, ed., 1998).

V některých člancích je však asociování selekce pohlaví s vědeckým postojem a absolutní zaštitění adekvátnosti diskurzu odkazem na vědu, narušeno postojem českého odborníka gynekologa Tonka Mardešiče a předního českého genetika Petra Goetze, kteří s apriorní selekcí nesouhlasí (db, 1998; Jirků, 2003; Bobůrková, 2003): oba pracují ve významných českých klinikách zabývajících se asistovanou reprodukcí a prohlašují, že akceptují selekci pohlaví výhradně ze zdravotních důvodů. Přesto je ve zmíněných člancích vědecký diskurz používán k zaštitění souhlasné pozice- články reagují na zahraniční vývoj, takže je zřejmé, že mnozí zahraniční odborníci selekci pohlaví praktikují a Mardešič s Goetzem působí dost osaměle. Možná je to způsobeno i určitým postkomunistickým komplexem, že se články staví na stranu progresivního západního vývoje- vzhledem k tomu, že byla Česká republika a její věda po desetiletí v izolaci od většiny zemí světa, mohlo by jít o snahu překonat "mentální izolacionismus" (Blažek, in Chřibková, ed., 1999). Bohužel, jak ukážu v jedné další kapitole, snaha o překonávání dlouhé české mentální izolace se netýká budování genderové senzitivity a reflexe feminismu jako hnutí za lidská práva. Snad je to tím, že věda byla a stále převážně je maskulinním polem činnosti, jež udržuje dominantní status quo (Keller, 1983, in Oates-Indruch, ed., 1998; Fausto-Sterling, 1997), zatímco feminismus jej nebezpečně nabourává (a tím také zpochybňuje legitimitu jednostranné vědy).

### **Etnocentrismus**

Velmi zřetelnou tendencí v člancích je etnocentrické pojmání tématu. Problematika selekce pohlaví a její pojetí je převážně vymezena jako euroamerická praxe vůči asijské, arabské a africké- nejen geograficky, ale i kvalitativně (ČTI, 1997; db, 1998; Tuček, 1998; Mocek, 2002; Jirků, 2003; Trbušek, 2005). Ve zmíněných člancích se objevuje tvrdá kritika selekce využívané ke genocidě. Souhlasné stanovisko zaujímané ke

---

<sup>50</sup> Genderovým stereotypům se budu dále věnovat níže ve zvláštní kapitole.

„správné“ selekci pohlaví je založeno na její asociaci s euroamerickou civilizací a vědeckými metodami a podpořeno vymezením vůči „špatné“ selekci ztotožněné se zbytkem světa, jež je nahlížen jako méněcenný. Toto rozlišení je produkováno s velkou jistotou, konstruováno jako samozřejmost: rétorický modus je velmi autoritativní a prostor pro alternativní náhled je minimální (Fairclough, 2004). Články upozorňují na gynocidní podstatu nesprávné selekce a mnohé a více či méně ujišťují, že „u nás“ se nic takového nemůže stát. Některé tak činí otevřeně (ČTI, 1997; db, 1998; Jirků, 2003), ve zbylých taková „zpráva“ vyplývá z kontextu: možnosti negativních dopadů zmiňují okrajově (příklad zamlčování, Fairclough, 2004), zlehčují, nebo se jimi vůbec nezabývají. Články tak víc či méně explicitně přesvědčují čtenáře, že „naše společnost“ je humánní. ČTI (1997) informuje o technologii britského gynekologa Ransburyho, jež má být projektem „údajně první stoprocentně garantované selekce pohlaví dítěte“. V článku se objevuje popis dané metody, náčrtek diskuze probíhající v Británii (někteří lékaři a „feministické aktivistky“ protestují), přičemž je zřejmé, že článek podporuje nové technologie. RT jsou zde konstruovány jako rutinní záležitost a asociovány s „pokrokem v lidském vědění“. Text obsahuje citaci Ransburyho, mínícího, že: „Za tři čtyři roky budou všechny námitky zastaralé a selekce pohlaví se stane běžnou součástí rodinného života“. ČTK tak posílila sdělení pomocí rétorického modu (Fairclough, 2004): budoucí čas vzbuzuje dojem definitivy, že se potvrdí dominantní hypotézy a nelze tomu nijak zabránit- prostor ponechaný pro alternativní pojetí je minimální.

Naopak selekce pohlaví praktikovaná v zemích „Blízkého a Dálného východu a Afriky“ je konstruovaná jako „nelidská“ (přestože je paradoxně bytostně lidská). Diskurz článku je tak velmi etnocentristicky zabarven, hodnotí kulturu, jež reprezentuje, jako vyšší a hodnotnější, de facto lidštější. Text nás dále upozorní na přínos civilizované metody využívající RT i pro zmíněné zaostalé oblasti: místo „pohazování tisíců nemluvnat“, jež jsou „odsouzeny k smrti hladem“, protože se narodila „se špatným pohlavím“ (špatné pohlaví je v samotném textu v uvozovkách), by mohli tamní obyvatelé ocenit přínosy západní vědy a využít jejich výhod. Text má zajímavou linii, co do koherence: nejprve je vychválena moderní technologie, vymezená vůči odsouzeníhodným

nelidským praktikám- a v podstatě i jejich příčiny (špatného pohlaví), ale paradoxně je čtenáři sugerováno, že odstranění špatného pohlaví pomocí vědecké metody je správné. Článek ignoruje podobnosti selekce pohlaví v euroamerické společnosti i v Asii a Africe, tendenčně zdůrazňuje pouze "hodnotnost" jejího provedení- z pohledu CDA se tedy jedná o jasný příklad zamlčování (Fairclough, 1999, 2004).

Pro potřeby obhajoby vědeckých metod selekce pohlaví některé články konstruují snahu ovlivnit pohlaví dítěte jako běžnou a normální (db, 1998; zek, 2005; Blažková, 2005; Blažková, Blažek, 2005)- jde jen o to, jakým způsobem se provádí. „Snad všechny zajímá pohlaví budoucího potomka také mnohem dříve než přijde na svět. Ba co víc- většina budoucích rodičů touží přírodním zákonům trochu napomoci“ (db, 1998). Čtenáři/ce je sugerován dojem, že každý rodič touží ovlivnit pohlaví svého dítěte, přestože se později ve stejném článku objeví názor gynekologa Tonka Mardešiče, který se ve své praxi běžně setkává s lidmi, kterým na pohlaví dítěte vůbec nezáleží. Text má problém s koherencí, a to ze stejného důvodu: vymezuje vědeckou technologii vůči čínské praxi preferování synů.

Etnocentrické vyznění podporuje i slovník textů ilustrující selekci pohlaví slovy výrazně pozitivních konotací, jako je "přání" (ČTK, 1998; jab a zek, 2005b) "toužit" (db, 1998; Bobůrková, 2003), "úspěch" (ČTK, 1998), "vybrat si" (Tuček, 1998; ČTK, 2005; jab a zek, 2005a; Blažková, 2005, Blažková a Blažek, 2005), "zvolit" (ČTK, 2003; da, 2005a, 2005b), "svoboda" (da, 2005b), "vůle" (Kučera, 2005). Naopak v případě selekce pohlaví jako gynocidy se používá slov jako "nelidský" (ČTI, 1997; , "nejprimitivnější" (Tuček, 1998), "zavraždění" (Tuček, 1998), "smrt" (ČTI, 1997), "diskriminace" (Mocek, 2002), "přerušování těhotenství" (db, 1998).

Podle mého názoru projevuje diskurz článků obhajujících selekci pohlaví jasné syndromy orientalismu. Západ (nebo širše euroamerická společnost) je konstruován jako civilizovaný, humánní, racionální, zatímco zbytek světa (ať již mu říkáme Orient), je nahlížen optikou dominance jako esenciálně jiný- zaostalý, druhořadý, barbarský (Said, 1995/1978; Sardar, 1999). Přesně v tomto duchu je uctívána západní kultura individualismu, rozumu a vědy a naopak vysmíváno udržování starých tradic, v němž je

shledáváno jádro "primitivnosti" Orientu. Jak zdůrazňují Said (1995/1978) a Sardar (1999), orientalistická ideologie byla vybudována západem pro vlastní potřeby: jedná se o svrchovanou ideologickou sebezprojecku do jiných kultur za účelem legitimizace nadvlády. Od Orientu se očekává, že bude soud akceptovat a nechá se zcivilizovat členy nadřazené společnosti.

### **Reprodukce dominantního diskurzu**

Šovinismus orientalistického diskurzu polarizujícího vlastní společnost vůči "jiné", jež je v člancích zřetelný, vypovídá o reprodukci diskurzu, jež v západní společnosti dominuje (Said, 1995/1978; Sardar, 1999). Je to diskurz ideologický a tendenčně zamlčuje hlubší problematiku selekce pohlaví- jako je sexismus objevující se v euroamerické společnosti navzdory deklarované rovnoprávnosti (Bayles, 1990, in Hull, 1990; Wertz a Fletcher; Renzetti a Curran, 2003; Darnovsky, 2004 aj.), nebo využívání moderních technologií pro ideologickou selekci v rozvojových zemích světa.

### **Zlehčování tématu**

O tom, že je fenoménu věnováno málo pozornosti vypovídají již zmíněné ukazatele, jako je malé pokrytí tématu, konstrukce tendence k selekci pohlaví jako přirozené a marginalizace kritických hlasů. O nízké míře respektu k problematice vypovídá i faktografická chyba, kterou jsem v člancích objevila. Dva články se rozcházejí v určení pohlaví prvního dítěte ze zkumavky: zatímco se jedná o ženu (Robertson, 1996), jak správně konstatuje Bobůrková (2003), článek z dílny ČTI (1997) hovoří o chlapci. Zatímco od "neutrálního" zdroje by se daly očekávat objektivní a spolehlivé informace, v tomto případě se očekávání nenaplnilo. V případě zařazení Louise Brown tak panuje v rámci článků o selekci v MF Dnes nulová koherence. Je to závažný omyl, neboť narození Louise Brown znamenalo velkou událost a první "ztělesněný" úspěch umělého oplodnění. Jedná se o událost mezinárodního významu, o níž lze najít záznam jako v médiích, tak v odborné literatuře. V případě omylu ČTI jde buď o diletantskou chybu, nebo nezájem, ale pravděpodobně obojí.

## Genderové stereotypy

Genderových stereotypů se v textech objevuje početně, jedná se o používání stereotypního jazyka a konotací<sup>51</sup>. Opět najdeme asymetrické zdvojnásobení slov ženského rodu: "kluci a holčičky" (da, 2005), "blondák nebo brunetka" (Kučera, 2005). Zajímavý je i kontrast generického maskulina v případě označování skupin lidí a ojedinelého feminina: "genetici" (Jirků, 2003b), "vědci" (Tuček, 1998, Jirků, 2003a), "lékaři" (ČTI, 1997, Tuček, 1998; re, 2000; Mocek, 2002 aj.) "experti" (ČTK, 1998), ale "feministické aktivistky" (ČTI, 1997). Tedy kvalifikované činnosti a odborné profese s pozitivními konotacemi jsou asociovány výhradně s muži, ale obhajoba práv žen- v postoji k níž je česká společnost zatížená mnoha předsudky- je spojována pouze se ženami (jakoby snad nešlo o práva legitimní a lidská, která se týkají všech).

V textech se vyskytují také genderově stereotypní konotace. Vykazuje je podtitulek "Z modré a růžové laboratorní misky" (db, 1998), nebo výrok „nakupovat modré a růžové oblečky pro novorozence půjde možná ještě dříve než bude dítě vůbec počato" (úvodní věta článku, Tuček, 1998). Domnívám se, že modro-růžový vzorec mohl být dále zdůrazněn stereotypním vizuálním doprovodem článků. I tak ale najdeme mnoho genderově stereotypních úvah v samotných textech. Novinářka Jana Blažková (2005, Blažková a Blažek, 2005) založila svoje články (jeden z nich napsala spolu s Jakubem Blažkem) na vyprávění příběhů matek, jež porodily čtyři děti jednoho pohlaví a touží po dítěti pohlaví opačného. Zatímco o paní Stehlíkové konstatuje, že má čtyři syny (2005), o paní Slavíkové se dovídáme, že „vychovává jen čtyři dcery" (Blažková a Blažek, 2005), vyjádření má sexistický podtext. A není poslední: „Že nemají ani jednu sestru, čtyři bratři Stehlíkovi pociťují dennodenně. Musí totiž mámě sami pomáhat s domácími pracemi", dozvídáme se v zápětí. Vedle stereotypně vyššího oceňování synů než dcer se zde objevuje i poukaz na genderově stereotypní dělbu práce, jež je autorkou v článku konstruována jako běžná samozřejmost. Autorčina asociace téměř vzbuzuje solidární úlevu, že se dcera nenarodila- a nemusela posluhovat v domácnosti za své

---

<sup>51</sup> Jak jsem již uvedla, nemám k dispozici vizuální doprovod článků, který by pravděpodobně ilustroval genderové stereotypní vyznění některých textů odpovídajícími obrazy.

bratry. Z pohledu CDA (Fairclough, 2004) představuje genderová dělba práce, tak jak je pojatá ve zmíněném článku, příklad nejefektivnější ideologie- naturalizované na úroveň všeobecné skutečnosti tak, že se ji autorka ani nesnaží komentovat nebo dále rozvádět. Koherence genderově stereotypního sdělení je budována na základě tendenčního předpokladu, že jsou to ženy (a dívky), kdo vykonává práce v domácnosti, jež je v naší kultuře evidentně považován za normu.

Velmi sexisticky vyznívá i úvaha Vladimíra Kučery (2005), nutno říci otištěná v sekci "Glosy". Reaguje na britskou diskuzi, zda legalizovat "prorodinnou" selekci: „mrvním estétům zatrne: příště budeme volit, zda blondák nebo brunetka“. Autor dále označuje kritiky selekce pejorativně jako "moralisty" a podstatu problému shrnuje do věty: „Možná Brity nebaví královna a věří, že možnost volby pohlaví by jim navždy zajistila mužné vládce“. Tento žánrem populární útvar dosahuje misogynního vyznění a téma zlehčuje takovou měrou, až se jedná spíše o sexistickou anekdotizaci.

Vedle článků, které reportážním stylem vyváženě informují o dění ve světě (ČTK, 2003; AV a šv, 2003; ČTK, 2005; da, 2005) se tak objevují texty sexistického obsahu (Blažková, 2005, Blažková a Blažek, 2005; Kučera, 2005) a texty obsahující genderově stereotypní konotace (db, 1998; Tuček, 1998; Mocek, 2002; Blažková, 2005, Blažková a Blažek, 2005; Kučera, 2005). Zřetelně se tak projevuje vyšší neutralita článků zaštitěných organizací nebo signaturou. Genderově stereotypní jazyk podle mého názoru opět zlehčuje danou problematiku a v případě glosy pana Kučery (2005) ji až nemístně anekdotizuje. Autor zřejmě vyznává postoj "nás se to přeci vůbec netýká..", což je velmi arogantní a omezený postoj nemístně znevažující váhu lidských práv. Je otázkou, zda by Kučerovo "vtipné zamyšlení" mohlo vyjít v novinách, které se snaží o kritické nahlížení společenských témat (například zmíněné Lidové noviny)- domnívám se, že nikoli.

Co se autorství týče, 4 články jsou zaštitěné tiskovou organizací (ČTI, 1997; ČTK, 1998; ČTK, 2003; ČTK, 2005), 4 jsou podepsány signaturami (db, 1998; AP a šv, 2003; da, 2005; jab a zek, 2005), pod 4 jsou podepsáni muži (Tuček, 1998; Mocek, 2002; Kučera, 2005; a jako spoluautor Blažek: Blažková a Blažek, 2005) a pod 4 jsou podepsané ženy (Jirků, 2003; Bobůrková, 2003; Blažková, 2005 a jako spoluautorka:

Blažková a Blažek, 2005). Z patnácti článků jsou ženami prokazatelně napsané jen 4, lze se tedy domnívat, že interakce je řízená především muži: diskurz o selekci pohlaví je konstruován převážně muži, jako celé noviny, co se redakční práce týče.

### **Ideologická interpretace biologie**

V duchu Fausto-Sterling (1997), která prohlašuje, že učení o biologii není neutrální- ale že významy, jaké pro nás příroda má, závisí na kulturní interpretaci- musím konstatovat, že se v textech objevila tendence k genderově ideologické interpretaci biologie. Dva články (Mocek, 2002; Jirků, 2003) vykazují stereotypní asociace vyplývající z genderových stereotypů a vztažené na biologické procesy. Jiný článek (Jirků, 2003) obsahuje zřejmě genderově podbarvený protimluv: „Chromozom Y je menší než X, a vyznačuje se tedy i menším obsahem DNA; spermie nesoucí „ženský“ chromozom má tedy o 2,6% méně DNA než její „mužský“ protějšek“. Toto souvětí má nulovou kohezi (Fairclough, 2004), úplně si protiřečí: chromozom X je větší, z čehož má plynout, že má menší obsah DNA. Autorka se možná nechala ovlivnit genderovými předsudky, podle nich má mužský protějšek převyšovat ženský (Bourdieu, 2000), nemluvě o implantaci povinné heterosexuality. Jedná se o příklad jasné interdiskurzivity (Fairclough, 2004): diskurzivní hybridita (Chouliaraki a Fairclough, 1999) vzniká smícháním vědeckého a genderově stereotypního diskurzu ve svérázný mix.

Jeden článek (Mocek, 2002) dokonce obsahuje explicitní „biologický sexismus“. Když autor popisuje komplikovanou podstatu třídění spermií za účelem zplodění potomka určitého pohlaví, dopouští se neadekvátního komentáře: „lépe to jde kupodivu u děvčátek“, čímž sugeruje stereotypní vnímání, že chlapi jsou oceňováni pro svou vyšší „kvalifikaci“ a schopnosti. Buduje tak koherenci na bázi naturalizovaných, genderově stereotypních předpokladů. O míře jistoty vypovídá rétorický modus (Fairclough, 2004) použitý v textu: autor se svůj výrok nesnaží nijak podepřít a konstruuje ideologickou domněnku jako fakt.

### **3.4.2 Kritické články o selekci pohlaví**

Článků, které se v MF Dnes stavěly k selekci pohlaví kriticky, jsem našla osm. Explicitně kritických bylo sedm (Kryzánek, 1997; Kryzánek, 2003; CNN, 2003; ČTK/Reuters, 2003; Kryzánek, 2004; Jirků, 2003; ČTK, 2006), za "spíše kritický" jsem označila jeden (Trbušek, 2005). Šest z Osmi článků kritizuje selekci pohlaví pojímanou primárně jako gynocidu a specifický problém Číny, Indie, nebo Jižní Korey (Kryzánek, 1997; Kryzánek, 2003; CNN, 2003; ČTK/Reuters, 2003; Kryzánek, 2004; ČTK, 2006). Zbylé dva se zabývají i možnými negativními aspekty praktikování selekce v euroamerické společnosti: Jirků (2003) zprostředkovává rozhovor s předním českým genetikem Petrem Goetzem a Trbušek (2005) konstatuje, že by se genetika obecně měla zabývat zásadnějšími problémy, než je determinace pohlaví.

<b>Datum</b>	<b>Autor/ka</b>	<b>pozice</b>	<b>strana</b>	<b>rubrika</b>
08.07.1997	Ladislav Kryzánek	Proti	08	Ze světa
17.02.2003	Ladislav Kryzánek	Proti	13	neznámá <sup>52</sup>
15.07.2003	CNN	Proti	08	Ze světa
20.08.2003	ČTK/Reuters	Proti	08	Ze světa
24.05.2003	Irena Jirků	Proti	10	Ze světa
12.05.2004	Ladislav Kryzánek	Proti	10	Ze světa
19.08.2005	Martin Trbušek	Spíše proti	06	Názory, Hyde Park
10.01.2006	ČTK	Proti	01	Titulní strana

**Tab. 2**

<sup>52</sup> Viz poznámka 47.

Hlasům varujícím před negativními důsledky ideologicky zneužívané selekce pohlaví se zjevně v MF Dnes nepřikládá velký význam (viz. Tab. 2): na titulní stranu se dostal jediný z článků (ČTK, 2006) informující o milionech nenarozených indických dívek. Zbylé články byly publikovány hluboko v novinách. Na stranu šest (rubrika Názory, Hyde Park) se dostal Trbuškův článek (2005) vyjadřující jeho osobní stanovisko k náplni genetiky (v tomto případě je zařazení do příslušné sekce logické z hlediska k subjektivnímu pojetí tématu). Tři články vyšly na straně osm v sekci Ze světa: článek od Kryzánka (1997) pojednávající o populační krizi v Asii, článek CNN (2003) informující o selektivních vraždách dcer v Indii a článek ČTK/Reuters (2003) informujícím o indické populační politice. Jedná se sice o zprávy ze zahraničí, ale dle mého názoru je situace natolik vážná, že jde o problém celospolečenský, proto by bylo adekvátní jeho zařazení na nějakou z prvních stran novin. Na straně 10 (opět rubrika Ze světa) vyšly články dva (Kryzánek, 2004), který je recyklací článku z roku 1997 a řeší identické téma asijské populační krize, co se týče poměru pohlaví; a článek Jirků (2003), zmíněné interview s genetikem Goetzem. Jeden článek vyšel na str. 13: Kryzánek (2003) pojednávající o gynecidě v Indii. Je tedy zřejmé, že tři z osmi článků napsal týž autor, což je pozoruhodný fakt - řízení interakce (Fairclough, 2004) je z velké míry v rukou jednoho člověka, který má tudíž nadměrnou moc kontrolovat diskurz. Všechny články opět reflektují selekci v reakci na zahraniční dění, ale je do jisté míry otázkou, co bylo motivací k jejich publikování, protože se většinou neváží k nějaké konkrétní události. Články o gynecidních důsledcích selekce pohlaví konstatují vzrůstající nepoměr pohlaví (ale to je dlouhodobý trend, takže to vypadá, že je datace článků náhodná), články Jirků (2003) a Trbuška (2005) pak reflektují měnící se legislativní postoj k selekci pohlaví pomocí RT. Co se týče časového rozmístění článků, zřejmě by se dalo usuzovat, podobně jako v případě článků podporujících selekci pohlaví, že se zájem o téma obnovil ve vztahu k zahraničním diskuzím o legislativních opatřeních v této oblasti. Co se objektivitě článků týče, znovu lze konstatovat, že diskurz článků zaštitěných zpravodajskou organizací je vyváženější.

## Etnocentrismus

Jak bylo řečeno, šest z osmi kritických článků se týkalo úzce Číny, Indie nebo J Korey (Kryzánek, 1997; Kryzánek, 2003; CNN, 2003; ČTK/Reuters, 2003; Kryzánek, 2004; ČTK, 2006) . Špatná selekce pohlaví je opět konstruována orientalisticky jako problém geograficky vzdálený. K tématu je přistupováno primárně etnocentricky z pohledu reprezentantů civilizovanější a lepší společnosti, jež má moc posuzovat problémy zaostalejších společností: řídit interakci (Fairclough, 2004). Diskurz článků je převážně popisný a nevyzařuje z něj snaha zvýšit u čtenářů zájem o danou problematiku, či povýšit téma na problém celospolečenského významu- diskurz MF Dnes se i zde omezuje na pouhé zpravodajství. Infanticida a selektivní potraty příslušnic ženského pohlaví je v podstatě přijímána jako skutečnost, jež se v některých částech světa prostě děje a zástupci demokratičtějších společností ji mohou tak akorát symbolicky odsoudit (míra angažovanosti je zřejmě potlačena geografickou vzdáleností problému). Diskurzivní rámec článků rezignuje na aktivní volání po společenských změnách: konstatuje fakta a i když k nim zaujme negativní postoj, nevěnuje se dostatečně možnostem transformace (k čemuž by pravděpodobně nedošlo v tisku zaměřeném na společenskou kritiku), diskurz je konvenční (Fairclough, 2004).

Odpovědnost za problém odstraňování dětí ženského pohlaví je cele přenášena do geograficky vzdálených zemí světa, jev není v rámci diskurzu článků vnímán jako celospolečenský. Objevuje se orientalisticky šovinistické vnímání asijské reality: „Přes snahu úřadů o vykořenění ďábelského mýtu, se má čile k světu (gynocida, pozn. autorky) hlavně na zaostalém čínském a indickém venkově, kde rytmus narození, života a smrti zůstal po staletí nezměněn“ (Kryzánek, 1997, 2004). Taková ilustrace vzbuzuje dojem, že Čína a Indie jsou zaostalé země (z ukázky by dost možná šlo vydedukovat, že si za to do jisté míry mohou samy, protože po staletí pro změnu nic nedělaly) a civilizované (vyspělé) země s jejich problémy nemají nic společného. Konstrukce Číny a Indie jako primárně zaostalých (zejména ekonomicky) poněkud kontrastuje s praxí využívání moderních technologií k určování pohlaví plodu (a potenciálnímu selektivnímu potratu), s níž se země snaží potýkat (Kryzánek, 1997, 2003, 2004; ČTK/Reuters, 2003). Autoři se

však paradoxní skutečnosti, že vedle sebe existuje chudoba i moderní technologie asociované s civilizovanými zeměmi, dále nevěnují a nepřesahují rámec stereotypního etnocentrického diskurzu (nutno podotknout, že jsou články dost krátké a na hlubší analýzu chybí prostor)- ani v jednom případě nikdo z nich nepřipustil možnost, že když "u nás" máme ty stejné technologie, mohly by se také najít osoby, které by je použily stejným způsobem. Jedná se o jasné tendenční zamlčování (Fairclough, 2004).

### **Genderové stereotypy**

Ve třech člancích (Kryzánek, 1997, 2003, 2004) se objevilo velmi svérázné pojetí problematiky gynocidy primárně z mužské perspektivy, jež je určující pro konstrukci jevu jako problému. Genocida ženské populace je vykreslena v podstatě jako neblahý jev, který způsobuje, že se mužům nedostává nevěst („stále více čínských mužů má strach, že zůstanou na ocet“. In Kryzánek, 1997 a 2004, v obou případech se jedná o úvodní větu článku o gynocidě žen). Autor zde očividně pracuje s nejméně dvěma genderově stereotypními předpoklady: 1. androcentrickým přístupem k událostem, jež jsou legitimizovány jako relevantní vzhledem k mužům jako normativním činitelům, vůči nimž je poměřována žena, která za 2. jakoby neměla cenu sama o sobě jako lidská bytost, jejíž práva jsou hrubě porušována, ale jako bytost, jež je ze své podstaty v poměru k muži. Žena je stereotypně konstruována jako objekt a muž jako subjekt (de Beauvoir, 1948; Bourdieu, 2000; Renzetti a Curran, 2003) a autor se jako aktivní mluvčí ztotožňuje s "maskulinní" pozicí subjektu. V jednom ze svých článků píše: „Tisíce jich (mužů) křižují rozlehlé oblasti a zoufale pátrají po potenciálních manželkách. Muži jsou zdraví, mnohdy pohlední, ale mají smůlu. Ženy prostě 'došly'" (Kryzánek, 2003). Taková asociace vyvolává pocit, jakoby primárními oběťmi preferování synů byli oni sami. V těchto člancích (Kryzánek, 1997, 2003, 2004) se objevuje problém s koherencí diskurzu: na jedné straně jsou muži oběti, na straně druhé se do této situace dostali, protože jsou zvýhodňováni. Autor si tu zdatelně protiřečí.

Ani články "neutrálnějšího charakteru" (db, 1998; CNN, 2003; ČTK/Reuters, 2003; ČTK, 2006) nepojaly gynocidu jako problém lidských práv obecně, ale problém, jež je

omezený na určitou část populace (tedy ženy jako oběti). I v tomto případě ženy jakoby představovaly určitou populační podskupinu, v jejímž jméně nelze zobecňovat na problém jako takový.

Praxe nahlížet jev z mužské perspektivy byla v článcích zjevná a nesla s sebou tendenci ztotožňovat ženy s komoditami. Titulek článku: "Nevěsty jsou v Číně úzký profil" (Kryzánek, 2004), úvodní věta článku „Co myslíte, že je v Indii nedostatkovým zbožím?“ (Kryzánek, 2003), sdělení jako „potenciální partnerky budou vzácnější než sušený tygří penis, ceněné afrodisiakum“ (Kryzánek, 1997 a 2004), „ženy prostě 'došly'“ (Kryzánek, 2003), „přednost synům [...] může vest k nedostatku dívek“ (ČTK/Reuters, 2003), „hrozilo, že si ženiši nebudou mít koho brát“ (db, 1998) nebo „tak by Indie přišla asi o 10 milionů dívek“ (ČTK, 2006) vypovídají o redukcii žen na úroveň objektů směny. Tato stereotypní konotace je ukázkou fungování optických skel kultury popsaných Bem (Renzetti a Curran, 2003). Projevuje se zde genderová polarizace (ženy chápané jako nevěsty, objekty směny na sňatkovém trhu), androcentrické chápání problému (muži chtějí ženy, ale ty jsou nedostatkové) a biologický determinismus (muži ke své reprodukci potřebují ženy- nevěsty- aby si je vzali a rozmnožili se) a celkově je čtenářům předkládána řada metasdělení o správných genderových rolích příslušejícím pohlavím. Články tak reprezentují a reprodukují a produkují genderově stereotypní diskurz, jež utvrzuje ideologii a vztahy dominance svou nízkou ochotou k jejich zpochybňování. Rétorická modalita (Fairclough, 2004) vypovídá o jistotě výpovědi- např. výrok „dcery jsou nevýhodné, protože..“ (ČTK/Reuters, 2003) místo „mít dcery je považováno za nevýhodné, protože..“. Sloveso "být" použité v přítomném čase činí z ideologie skutečnost.

Samostatnou kapitolou by pak mohl být genderově stereotypní slovník. Vyskytuje se v něm populární stereotypní konotace "něžné pohlaví" (Kryzánek, 1997, 2004)- z hlediska CDA (Fairclough, 2004) jde o genderově stereotypní metaforu vybudovanou na bázi spojování žen se slabostí a city. O dětech ženského pohlaví se hovoří převážně jako o děvčátkách (Kryzánek, 1997, 2003, 2004; CNN, 2003; ČTK/Reuters, 2003), což vynikne zvláště v případě srovnání s označením dětí mužského pohlaví: "děvčátka a

chlapci" (Kryzánek, 2003) a nikoli "děvčátka a chlapečci". Najdeme i ustálené genderově zabarvená slovní spojení jako "zůstat na ocet" (Kryzánek, 1997, 2004), nebo "staří mládenci" (Kryzánek, 2003), "matka příroda" (Kryzánek, 1997, 2004). Zejména poslední tři příklady podle mě reprezentují populární jazyk, jehož používání v kontextu porušování lidských práv symbolicky snižuje váhu problému.

Co se týče pohlaví autorů, tři články napsal muž (Kryzánek, 1997, 2003, 2004), jeden je označen signaturou (db, 1998) a zbylé tři jsou zaštitěné zpravodajskou organizací (CNN, 2003; ČTK/Reuters, 2003; ČTK, 2006). Pouze jeden článek (Jirků, 2003) napsala "explicitní" žena. Lze se tak domnívat, že kontrola kritického diskurzu o selekci pohlaví je v rámci MF Dnes asymetricky distribuovaná.

### **Ideologická interpretace biologie**

I mezi kritickými články se objevil fenomén genderově stereotypní interpretace fyziologických procesů. Trbušek (2005) asociuje proces oplodnění se závodem: „spermie vyhrávají 'závod o vajíčko'“ reprodukuje stereotypní ztotožňování mužů s lovci a aktivními činiteli (Renzetti a Curran, 2003). Z pohledu CDA se jedná o hybridní diskurz (Chouliaraky, Fairclough, 1999) spojující diskurz biomedicíny s genderově polarizujícím diskurzem. Tendenční pojetí mužů jako aktivních činitelů je zde posílen rétorickým modem (Fairclough, 2004): použití přítomného času vyvolává dojem akčnosti.

### **Reprodukce dominantního diskurzu**

Většina z článků konstatuje praxi zabíjení a selektivní potraty embryí ženského pohlaví jako fakt, jako nějaký tradiční neblahý zvyk zaostalých zemí, aniž by se hlouběji zabývaly možnostmi změny. Převažuje statistické líčení situace (Kryzánek, 1997, 2003, 2004; CNN, 2003; ČTK/Reuters, 2003; ČTK, 2006), popis metod vraždění novorozených dívek (Kryzánek, 2003; CNN, 2003) a negativních důsledků selekce (převážně nedostatek žen k založení rodin) a povzdech, že jestli to půjde takhle dál, muži nebudou moci založit rodinu (Kryzánek, 1997, 2003, 2004). Pět článků (db, 1998; Kryzánek, 2003; CNN, 2003; ČTK/Reuters, 2003; ČTK, 2006) zůstává u popisného stylu, u

konstatování problému bez uvažování nad možnostmi jeho řešení. "Nezávislost" pohledu je v některých článcích (Kryzánek, 1997, 2004; ČTK/Reuters, 2003; ČTK, 2006) navozována odkazy na vědecký názor: „demografové zdůrazňují“ (Kryzánek, 1997), „demografičtí experti tvrdí“ (ČTK/Reuters, 2003), „někteří demografové se domnívají“ (Kryzánek, 2004) a „vědci se domnívají“ (ČTK, 2006), autoři dosahují domnělé objektivity odkazy na vědecký diskurz. Citace odborných stanovisek objevují ve chvíli, kdy je třeba podepřít či doplnit sdělení článku; autoři dodávají vlastním článkům na autoritě odvoláváním se k „neutrálnímu, empiricky platnému“ diskurzu vědy. Jedná se o příznak manifestované intertextuality (Fairclough, 2004) explicitního odkazování na vědecký diskurz, čímž může být v případě odborných výroků podporujících hypotézy autorů, vzbuzován dojem, že jej článek reprezentuje. Alternativní odborná stanoviska se v článcích tak často nevyskytují (příklad tendenčního zamlčování, Fairclough, 2004).

Všechny články nějakým více či méně označují genderové stereotypy za jednu z příčin ženské infanticidy (slovo gender se však ani v jednom z článků nevyskytuje<sup>53</sup>: hovoří se o společenských předsudcích nebo spíše nepřímo o tradičním preferování synů), ale jen dva s tímto konstatování dále pracují (Kryzánek, 1997, 2004). Kryzánek uvádí, že „někteří demografové se domnívají, že kulturní a ekonomické důvody pro preferování synů postupně zmizí s rostoucí prosperitou“ (1997, 2004) a „demografové zdůrazňují, že tento trend (prohlubující se nepoměr mezi pohlavími) může změnit jen zrovnoprávnění postavení žen“ (1997). V české společnosti, kde je feminismus stále nepopulární (Chřibková, ed., 1999, Vodrážka, 2000), by otevřená podpora společenských změn na tomto poli byla progresivním počinem. Autor si však počíná velmi krotce a jeho slovní spojení „někteří demografové“ a demografové zdůrazňují“ vzbuzuje dojem, že hlásit se k odstraňování diskriminačních kulturních praktik není normální a běžné: dělají to jenom někteří odborníci, a i ti to musí zdůrazňovat. Autorova krotkost v přístupu k dominantnímu genderovému řádu se dále prohloubí vzhledem ke skutečnosti, že má největší tendenci ze zkoumaného vzorku podceňovat téma.

---

<sup>53</sup> Zřejmě v důsledku zmiňované antifeministické náтуры českých médií (Vodrážka, 2000)

## Zlehčování tématu

O nízké míře pozornosti, která byla v MF Dnes věnována kritické reflexi selekce pohlaví opět svědčí zejména zanedbatelný počet publikovaných článků: osm. To by odpovídalo tezi Darnovsky (2004), že euroamerický svět nechápe selekci pohlaví jako problém, protože neexistuje prokazatelná populační nerovnováha mezi muži a ženami. Připočteme-li generovou necitlivost českých médií, lze se domnívat, že potenciální negativní důsledky determinace pohlaví jsou shledávány marginálními. To je zvláštní vzhledem k závažnosti problému gynocidy a zhruba 100 milionům žen chybějícím ve světové populaci (Sen, 2003). Frekvence osm článků odsuzujících tuto praxi za devět let zřejmě ukazuje, že geografická vzdálenost problému snížila jeho "mediální atraktivitu" na minimum.

Zajímavou skutečností je, že z osmi článků hned tři autorsky náleží jedné osobě: Ladislavu Kryzánkovi (1997, 2003, 2004) a dva jsou v podstatě totožné (1997 a 2004), přestože mezi jejich publikací uběhlo sedm let. Z toho plyne i nízká diverzita v rámci tématu. Autor evidentně neinvestoval do problému příliš energie, pouze recykloval svůj starý materiál a znovu ho publikoval, což nese svědčí o velkém respektu k problematice. Takový závěr autor sám podporuje svým tónem: místy sklouzává k beletristickému stylu psaní a na několika místech problém až anekdotizuje používáním asociací a výrazů snižujících váhu tématu. To je jasný případ interdiskurzivity: míšení žánrů (Fairclough, 2004). Kromě zmíněných genderových klišé, která zlehčují váhu problému, uzavírá články z roku 1997 a 2004 citací časopisu Asianweek, který míní, že pokud se nepoměr mezi pohlavími nezmění „přijde tvrdá lekce dokazující, že se nevyplatí tropit si šašky z matky přírody“. Fakt, že pojednává o porušování lidských práv by nám dle mého názoru mohl uniknout.

Dalším znepokojivou skutečností je vývoj autorova postoje ke způsobu řešení problému. Zatímco v článku z roku 1997 ještě uvádí větu „demografové zdůrazňují, že tento trend může změnit jen zrovnoprávnění postavení žen“, v "coververzi" z roku 2004 už ponechal jen větu, hovořící o domněnkách, „že kulturní a ekonomické důvody pro

preferování synů postupně zmizí s rostoucí prosperitou<sup>54</sup>. Běžný/á čtenář/ka pravděpodobně autorův posun nevysleduje, ale pokud se naskytne srovnání textů, lze nabýt dojmu, že zatímco v roce 1997 ještě věřil na potřebu zrovnoprávnění žen a mužů, o sedm let později na ni rezignoval a očekává, že se problém vyřeší sám, respektive zmizí.

### **Alternativní diskurz**

Mezi kritickými články jsem objevila dva (Jirků, 2003; Trbušek, 2005), které se svým způsobem odlišovaly od zbytku. Nedochovalo v nich k pojímání selekce pohlaví primárně jako genocidy, ale pojímaly ji obecně, což lze v rámci skupiny považovat za nekonvenční diskurz.

Článek Jirků (2003) je přepisem rozhovoru s genetikem Petrem Goetzem, explicitním odpůrcem selekce jako takové. Výrazně se zde projevil jeho alternativní přístup. Goetz upozorňuje na eugenické významy selekce pohlaví a její společensko-stratifikační aspekty (zvýhodnění majetných rodin) a selekci pohlaví považuje za neetickou. V rámci svého projevu tak propojuje určitý typ vědeckého diskurzu s diskurzem etiky a zastává se legislativního zákazu selekce pohlaví, což lze považovat za inovační přístup.

Protože se jednalo o interview, kde autorka kladla otázky a zdržela se komentáře, lze tento alternativní diskurz považovat za sekundární, i když se projevil jako silnější, neboť se mu dostalo více prostoru než primárnímu zpravodajskému diskurzu.

Druhý článek (Trbušek, 2005) vyšel v rubrice *Názory*, jedná se tedy o subjektivní úvahu o selekci pohlaví. Autor konstatuje praktikování selekce pohlaví v různých zemích a vyvozuje, že polemika nad tím, zda ji umožnit, nebo ne, je irelevantní, protože je „pět minut po dvanácté“ (Trbušek, 2005). Upozorňuje na její negativní aspekty (reprodukcí předsudků, eugenické aspekty atd.) a uzavírá, že touha determinovat pohlaví nepatří mezi naléhavé potřeby a věda by se proto měla zabývat něčím důležitějším (například

---

<sup>54</sup> V Kryzánkově článku z roku 1997 byly obě tyto věty.

genetickými nemocemi). Diskurz tohoto článku lze tedy považovat za inovační v rámci zkoumaného vzorku.

## **Shrnutí**

Rozbor článků publikovaných v MF Dnes na téma selekce pohlaví ve vymezeném období ukázal, že se v obou skupinách objevují ve velké míře stejné fenomény. Diskurz obou typů článků (primární zpravodajský diskurz) re/prezentuje sekundární diskurzy, jako je vědecký diskurz, orientalistický diskurz a převážně pak reprezentoval a reprodukoval genderově konzervativistický diskurz. Mohu konstatovat, že jsem při analýze identifikovala jeden případ inovačního primárního diskurzu (Trbušek, 2005) a v jeden inovačního sekundárního diskurzu (Jirků, 2003), jež upozorňuje na negativní aspekty selekce obecně. Příznačné (vzhledem k deklarované antifeministické povaze českých médií) je, že ve vzorku chybí inovační feministický diskurz, ke kterému fenomén selekce pohlaví přímo vybízí.

Diskurz většiny článků byl ideologicky poznamenaný a konvenční, objevily se případy interdiskurzivity, respektive diskurzivní hybridizace (ideologická interpretace biologie). Co se týče řízení interakce, jak jsem již uvedla, v nastolování agendy a produkci sdělení hrají hlavní roli muži (7 článků), v 5 případech jsou podepsány signatury v 7 případech je agenda vedena zpravodajskými organizacemi, za nimiž může být opět převaha mužů. Ženy tvořily zprávy v 5 explicitních případech, ale jak jsem již uvedla, v rámci maskulinní redakce, takže celkově lze říci, že moc ke kontrole primárního diskurzu mají v MF Dnes muži.

Rozdělení na články, které selekci pohlaví nekritizují a ty, jež ji kritizují, bylo funkční, ale jen do jisté míry. Z analytického srovnání obou typů článků jasně vyplývá, že převážně mluví o jiných věcech. V případě článků, jež se nestaví proti selekci pohlaví, znamená selekce pohlaví selekci pro vyvažování poměru pohlaví v rodině, prováděnou za pomoci reprodukčních technologií a asociovanou s euroamerickou demokratickou společností teoreticky ctící rovnoprávnost mužů a žen. Naopak v případě článků kritických se selekcí pohlaví myslí převážně praxe zahrnující ženskou infanticidu,

selektivní potraty plodů ženského pohlaví a zanedbávání novorozenek. Jen ve dvou případech (Jirků, 2003 a Trbušek, 2005) z 8 se články vymezovaly vůči selekci prováděné metodami asistované reprodukce.

Z toho plyne, že se diskurzy pro selekci a proti selekci do jisté míry překrývají: neboť v mnoha případech nejsou ničím jiným než diskurzem pro "prorodinnou" selekci a diskurzem proti gynocidní selekci. A ty se vzájemně nevylučují- v článcích se souhlasným (ne-kritickým) stanoviskem k selekci vyvažující rodinu lze konstatovat její kvalitativní vymezování vůči selekci s gynocidními důsledky, takže v podstatě podporuje záporné stanovisko k tomuto jevu. Mohlo by se tak jednat ve skutečnosti o jeden diskurz a ne dva. Kritérium odlišení článků pro a proti selekci tak funguje převážně na základě absence podpory "prorodinné" selekce v článcích proti selekci gynocidní (Kryzánek, 1997, 2003 a 2004; CNN, 2003; ČTK/Reuters, 2003; ČTK, 2006). Je potenciálně možné, že by autor článků nebo zpravodajské organizace kritizující gynocidní praxi selekce publikovali články vyjadřující souhlas s praxí selekce pro vyvažování pohlaví v rodině, ale konkrétního o tom nemůžeme říci nic. Jediné, co je zřejmé je, že z tohoto diskursivního průniku vypadávají zmíněné dva články (Jirků, 2003 a Trbušek, 2005) kritické k samotné "prorodinné" selekci, přičemž z kontextu vyplývá jejich odmítavý postoj i k selekci s gynocidním obsahem. Toto jsou jediné dva články, které kritizují selekci pohlaví celkově jako takovou, přičemž článek, který by souhlasil s jakoukoli formou selekce pohlaví se nenašel.

#### 4. Závěr

Selekce pohlaví je komplikované téma, které pravděpodobně nenabízí jednoduchou shodu. Jak řekl McCarthy (2001), v demokratických společnostech bude vždy existovat názorová diverzita. Bylo by dle mého názoru přínosné se na ni alibisticky nevymlouvat a vyvinout skutečnou ochotu k reflektování problematické povahy kontroverzního jevu, jakým selekce pohlaví bezpochyby je.

Ve své práci věnuji velký prostor kritickým přístupům, tendence nekriticky přijímat přesvědčení o spravedlivém a nekonfliktním zacházení se ženami a muži v euroamerickém světě považuji za minimálně naivní. Už proto, že praxe selekce pohlaví vypovídá o paradoxu: na jedné straně jsme přesvědčováni, že na pohlaví v naší společnosti nezáleží, a na straně druhé funguje ohromný business, jež s pohlavími manipuluje. Skutečnost, kolik prostředků jsou lidé ochotni na selekci vynaložit, a kolik rizika podstoupit, aby získali dítě určitého pohlaví, podle mého názoru vypovídá také o přetrvávajících genderových stereotypch.

Analýza článků publikovaných v MF Dnes mě přesvědčila o tom, že jak moc je téma selekce pohlaví zatíženo stereotypy, a to nejen genderovými. Překvapilo mě, jak zásadní roli hraje etnocentrismus a povyšování euroamerické společnosti (respektive společností) v duchu orientalismu nad zbytek světa. Mnohé články vykazovaly tak očividné známky ideologického pojmání tématu (samozřejmě jsem se snažila přihlídnout k jejich žánru a odlišit subjektivní úvahy od zpráv), až se domnívám, že jsou žurnalisticky neprofesionální. Evidentně tedy ztotožňují kvalitu zpravodajství- zvláště v případě, že má zprostředkovávat "pravdivý obraz o světě" jako v případě prezentace novin vydavatelství- se schopností nahlédnout problém z více perspektiv, včetně těch, jež nejsou autorům vlastní. Pravda, kterou prezentuje MF Dnes je velmi černobílá.

Tristní je také míra podceňování tématu a nevole aplikovat genderově senzitivní pohled na věc, a to i v případě selekce pohlaví, jež svým rozsahem ústí v některých zemích v gynocidu. Zde se v podstatě nejedná o sporné téma, jakým může být pro konzervativce např. požadavek, aby byla rodičovská dovolená ve větší míře zpřístupněna mužům- diskriminace žen je evidentní, a přesto ji téměř nikdo nebyl schopen pojmout

jako problém lidských práv, zato mnozí pojali muže jako hlavní oběti. Domnívám se, že neschopnost, či spíše neochota, akceptovat feminismus jako důležité sociální hnutí a nadále ignorovat roli genderu jako jedné ze základních kritérií organizace společnosti, opravdu svědčí o přetrvávajícím mentálním izolacionismu v české společnosti- konkrétně v produkci zpravodajství MF Dnes. Téměř sedmnáct let po převratu by se dle mého názoru měl mediální diskurz posunout dál ke kritičtější reflexi společenského statutu quo. K vyloučení negativních dopadů genderově stereotypní společenské praxe, včetně ideologické selekce pohlaví, podle mého názoru nestačí deklarace formální rovnoprávnosti (jež má ostatně k materiální daleko), ale ochota vidět realitu v její složitosti a vůle vytvářet skutečně demokratickou společnost- vždyť média nemají jen moc realitu re/produkovat, ale i přispívat k její transformaci, a to i mobilizací zájmu o domněle vzdálené problémy.

## Použitá literatura

Allen, T.; Thomas, A. (eds.) (2000). *Poverty and Development into the 21st Century*. Oxford: OUP.

Anderson, J. W. ; Moore, M. (April 25, 1993). *The Burden of Womanhood: Third World, Second Class*. Washington Post. Dostupné online na: <http://acc6.its.brooklyn.cuny.edu>

AP, šv. (13.11.2003). *Nevybereš si pohlaví dítěte svého, bude i nadále platit v Británii*. In MF Dnes. Praha: MAFRA, str.10.

Barša, P. (2002). *Panství člověka a touha ženy*. Praha: Slon.

Blažková, J. (24.08.2005). *Chtěla holčičku, jenže to byl vždycky kluk*. In MF Dnes. Praha: MAFRA, str. 03.

Blažková, J; Blažek, J. (24.08.2005). *Chcete dítě na míru? Jedte do ciziny*. In MF Dnes. Praha: MAFRA, str. 03.

Beauchamp, T. L.; Childress, J. F. (2001). New York: Oxford University Press.

Beauvoir, S. (1966). *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis.

Bobůrková, E. (26.07.2003). *Přibývá dětí zplozených bez sexu*. In MF Dnes. Praha: MAFRA, str. 07.

Bock, G. (1992). *Equality and difference in National Socialist racism*. In Bock, G.;James, S. (1992). *Beyond Equality and Difference: Citizenship, Feminist Politics, and Female Subjectivity*. London: Routledge.

Booth, B. E.; Verma, M.; Beri, R. S. (1994). *Fetal sex determination in infants in Punjab, India: correlations and implications*. BMJ, Vol. 309, pp. 1259-1261. Dostupné online: <http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/309/6964/1259?maxtoshow=&HITS=10&hits=10&RESULTFORMAT=&fulltext=gender+selection&andorexactfulltext=and&searchid=1&FIRSTINDEX=20&sortspec=relevance&resourcetype=HWCIT>

Bourdieu, P. (2000). *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.

Browner, C. H.; Leslie, J. (1996). *Women, Work and Household; Health in the Kontext of Development*. In Sargent, C & Brettell, C. (1996). *Gender and Health; an International Perspective*. Upper Saddle River: Prentice Hall (pp. 260- 274).

CNN (15.07.2003). *Proč rodiče v Indii vraždí své novorozené dcerky?* In MF Dnes. Praha: MAFRA, str. 08.

Craft, N. (1995). *Beijing and the future of women*. BMJ, 311, pp. 580-581. Dostupné online: [http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/311/7005/580?ijkey=e0c357ab929383cfc93229906bab9a2ec6689f30&keytype2=tf\\_ipsecsha](http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/311/7005/580?ijkey=e0c357ab929383cfc93229906bab9a2ec6689f30&keytype2=tf_ipsecsha)

Craft, N. (1997). *Women's health: women's health is a global issue*. BMJ, Vol 315, pp. 1154-1157. Dostupné online: <http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/315/7116/1154?maxtoshow=&HITS=10&hit>

[s=10&RESULTFORMAT=&fulltext=gender+selection&andorexactfulltext=and&searchid=1&FIRSTINDEX=30&sortspec=relevance&resourcetype=HWCIT](#)

Craft, N. (8 November 1997). Women's health: Life span: conception to adolescence. *BMJ*, Vol 315, pp. 1227- 1230. Dostupné online: <http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/315/7117/1227?maxtoshow=&HITS=10&hits=10&RESULTFORMAT=&fulltext=gender+selection&andorexactfulltext=and&searchid=1&FIRSTINDEX=40&sortspec=relevance&resourcetype=HWCIT>

Craig, S. (ed.) (2002). *Men, Masculinity and the Media*. London: Sage.

ČTI (10.3.1997). Britský vědec nabízí rodičům svou metodu na výběr pohlaví potomka. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 09.

ČTK (10.09.1998). Experti ohlásili významný úspěch při volbě pohlaví. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 08.

ČTK (17.05.2003). Další tabu padá: rodiče vybrali pohlaví dítěte. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 14.

ČTK (25.03.2005) Britové budou možná mít právo zvolit pohlaví dětí. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 08.

da (18.08.2005). Britové si budou moci vybrat, zda chtějí kluka, nebo holčičku. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 01, str. 09.

ČTK (10.01.2006) Indie: miliony nenarozených dívek. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 01, str. 10.

ČTK/Reuters (20.08.2003). Indická populační politika naršuje rovnováhu. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 08.

Darnovsky, M. (2004). Revisiting sex selection: the growing popularity of new sex selection methods revives an old debate. Dostupné online: <http://www.genewatch.org/genewatch/articles/17-1darnovsky.html>

db (11.07.1998). Bude to kluk nebo holka? In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 08.

Fafejta, M. (2004). *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovany: Jan Piszkiwicz.

Fairclough, N. (1999). *Critical Discourse Analysis*. London and New York: Longman.

Fairclough, N. (2004). *Discourse and Social Change*. Malden: Blackwell Publishing.

Fausto-Sterling, A. (1997). How to Build a Man. In Lancaster, R., di Leonardo, M. (eds.) (1997). *The Gender and Sexuality Reader*. London: Routledge.

Friedan, B. (2002). *Feminine Mystique*. Praha: Fragma.

Fugger, E. F.; Black, S. H.; Keyvanfar, K.; Schulman, J. D. (1998). Births of normal daughters after MicroSort sperm separation and intrauterine insemination, in-vitro fertilization, or intracytoplasmic sperm injection. *Human Reproduction*, Vol. 13, No. 9, pp. 2367-1370.

Giddens, A. (1999) *Sociologie*. Praha: Argo.

Hester, D. J. (2003). Rhetoric of the Medical Management of Intersexed Children. *Genders*, Issue 38. Dostupné online: [http://www.genders.org/g38/g38\\_hester.html](http://www.genders.org/g38/g38_hester.html)

Hull, R. T. (1990). *Ethical Issues in the New Reproductive Technologies*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.

Chouliaraki, L.; Fairclough, N. (1999). Narratives of Late Modernity and a Research for CDA. In: Chouliaraki, L.; Fairclough, N. *Discourse in Late Modernity: Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press, pp. 74-97.

Chřibková, M. (ed.) (1999). *Nové čtení světa*. Praha: One woman press.

International Organization of Migration (2005). *World Migration Report 2005. Costs and Benefits of International Migration*. Dostupné online: <http://www.iom.int/iomwebsite/Publication/ServletSearchPublication?event=detail&id=4171>

jab, zek. (24.08.2005). Děti na míru se u nás rodit nebudou, politici jsou proti. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 01.

Jansen, R. P. S. (1997). Evidence-based ethics and the regulation of reproduction. *Human Reproduction*, Vol. 12, No.9, pp. 2068-2075.

Jirků, I. (24.05.2003). Lékaři rozhodují o pohlaví dítěte. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 10.

Jirků, I. (24.05.2003). Petr Goetz: Řídit volbu pohlaví je neetické. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 10.

Jones, A. (2000). *Case Study: Female Infanticide*. Dostupné online: [http://www.gendercide.org/case\\_infanticide.html](http://www.gendercide.org/case_infanticide.html)

Jones, A. (ed.) (2004). *Gendercide and Genocide*. Nashville: Vanderbilt University Press.

Kalivodová, E.; Knotková-Čapková, B. (eds.) (2003). *Ponořena do Léthé*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta.

Khana, R.; Kumar, A.; Vaghela, J. F.; Sreenivas, V.; Puliyl, J. M. (19 July 2003). Community based retrospective study of sex in infant mortality in India. *BMJ*, Vol. 327, pp. 1-4. <http://bmj.bmjournals.com/cgi/content/full/327/7407/126>

Klein, N. (2000). Patriarchy gets funky. In N. Klein, *No logo. No space, no choice, no jobs: taking aim at the brands bullies*. (pp. 107-124, pp. 452-453). London: HarperCollins Publishers.

Kryzánek, L. (08.07.1997). Syn je v Asii spásou, dcera břemenem. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 08.

Kryzánek, L. (17.02.2003). Indky se pomalu stávají ohroženým druhem. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 13.

Kryzánek, L. (12.05.2004) Nevěsty jsou v Číně úzký profil. In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 10.

Kučera, V. (18.08.2005). Kluka, nebo holku? In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 06.

Li, J. (2004). Gender Inequality, Family Planning, and Maternal and Child Care in a rural Chinese County. *Social Science and Medicine*. 59 str. 695-708.

Linková, M.; Červinková, A. (eds.) (2005). *Myšlení hranic*. Praha: Sociologický Ústav AVČR.

Loy, David R. (2002). The West Against the Rest? A Buddhist Response to "The Clash of Civilizations". Dostupné online na: [http://www.transnational.org/features/2002/Loy\\_WestvsRest.html](http://www.transnational.org/features/2002/Loy_WestvsRest.html)

Majewski, F. (1993). Prenatální onemocnění. In: Niessen, K.-H. a kol. *Pediatric*. Praha: Scientia medica, str. 79-86.

Malin, M. (2003) Good, Bad and Troublesome. Infertility Physicians' Perceptions of Women Patients. *The European Journal of Women's Studies*, vol 10(3), str. 301-319.

McCarthy, D. (2001). Why sex selection should be legal. *Journal of Medical Ethics*, 27, str. 302-307. Dostupné online na: <http://humrep.oxfordjournals.org/>

Mocek, M. (13.09.2002). Chcete dítě? Zvolte si jeho pohlaví! In *MF Dnes*. Praha: MAFRA, str. 11.

Neubauer, Z. (1994). *Přímluvce postmoderny*. Praha: Hrnčířství a nakladatelství.

Neubauer, Z. (2001). Když se mění paradigma. in *Smysl a svět*. Praha: Moraviapress

Oakley, A. (2000). *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.

Oates-Indruch, L. (ed.) (1998). *Dívčí válka s ideologií*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Pennings, G. (1996). Ethics of sex selection for family balancing. *Human Reproduction*, Vol. 11, No. 11, pp. 2339-2345. Dostupné online na: <http://humrep.oxfordjournals.org/>

Renzetti, C. M; Curran, J. C. (2003) *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.

Robertson, J.A. (1996). *Children of Choice*. Princeton: Princeton University Press.

Rothschild, J. (2005). *The Dream of the Perfect Child*. Bloomington: Indiana University Press.

Rupp, L. (2001). *Vytoužená minulost*. Praha: One Woman Press.

Said, E. W. (1995/1978). Orientalism now, I. Latent and Manifest Orientalism. In Said, E. W. *Orientalism. Western conceptions of the Orient* (pp. 201-225). London: Penguin Books.

Sardar, Z. (1999) (I). A short history. In Sardar, Z. *Orientalism. Concepts in the social science* (pp. 1-53). Buckingham, Philadelphia: Open University Press.

Sardar, Z. (1999) (II). Theory and Criticism. In Sardar, Z. *Orientalism. Concepts in the social science* (pp. 54-76). Buckingham, Philadelphia: Open University Press.

Savulescu, J.; Dahl, E. (2000). Sex selection and preimplantation diagnosis. A response to the Ethics Committee of the American Society of Reproductive Medicine. *Human Reproduction*, Vol. 15, No. 9, pp. 1879-1880. Dostupné online: <http://humrep.oxfordjournals.org/cgi/search?fulltext=Sex+selection+and+preimplantatio>

n+diagnosis.+A+response+to+the+Ethics+Comittee+of+the+American+Society+of+Reproductive+Medicine.+Human+Reproduction%2C+Vol.+15%2C+No.+9%2C+pp.+&x=16&y=16

Seemanová, E. (2002). Základy genetiky. In Hrodek, O.; Vavřinec, J. Pediatrie. Praha: Galén, str. 27-44.

Sen, A. (22 September 1994). Population: Delusion and Reality. Dostupné online na: [http://www.finance.commerce.ubc.ca/~bhatta/ArticlesByAmartyaSen/amartya\\_sen\\_on\\_population.html](http://www.finance.commerce.ubc.ca/~bhatta/ArticlesByAmartyaSen/amartya_sen_on_population.html)

Sen, A. (2003). Missing Women- revisited. Reduction in female mortality has been counterbalanced by sex selective abortions. BMJ, Vol. 327, pp. 1297-1298. Dostupné online: <http://bmj.com/cgi/content/full/327/7427/1297>.

Schettles, L.B.; Rorvick, D.M. (2001). How to Choose the Sex of Your Baby. New York: Broadway Books.

Simpson, J. L.; Carson, S. A. (1999). The reproductive option of sex selection. Human Reproduction, Vol. 14, No. 4, pp. 870-872.

Sontag, S. (1990). Illness as Metaphore and AIDS and Its Metaphors. In Sontag, S. Illness as Metaphor and AIDS and Its Metaphors (pp. 159-183). Doubleday: Anchor Books.

Sureau, C. (1999). Gender selection: a crime against humanity or the excercise of a Fundamentals right? Human Reproduction, Vol. 14, No. 4, pp. 867-868.

Thompson, J. B. (2004). Média a modernita. Praha: Karolinum.

Trbušek, M. (19.08.2005) Řešme důležitější věci. In MF Dnes. Praha: MAFRA, str. 06.

Tuček, J. (31.10.1998). Holčičku objednáte, chlapečka ne. In MF Dnes. Praha: MAFRA, str. 01.

UNDP (2003). Human Development Report 2003. Millenium Development Goals: A compact among nations to end human poverty. Oxford/New York: Oxford University Press.

United Nations (1948). Universal Declaration of Human Rights. Dostupné online: <http://www.un.org/Overview/rights.html>

United Nations (2004). Millenium Development Goals: progress report. Dostupné online na: <http://www.un.org/millenniumgoals/mdg2004chart.pdf>

United Nations (2005). State of World Population 2005. Dostupné online na: <http://www.unfpa.org/swp/2005/english/ch1/index.htm>

United Nations Population Fund (2005). Easing Family Planning Rules Leads to Fewer Abortions and More Baby Girls, Chinese Province Finds. Dostupné online na: [http://149.120.32.11/search?q=India+profile&sort=date%3AD%3AL%3Ad1&output=xml\\_no\\_dtd&site=unfpa&oe=UTF-8&client=unfpa&proxystylesheet=unfpa](http://149.120.32.11/search?q=India+profile&sort=date%3AD%3AL%3Ad1&output=xml_no_dtd&site=unfpa&oe=UTF-8&client=unfpa&proxystylesheet=unfpa)

Van Dijk, T. A. (2001) Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. In Wodak, R., Meyer, M. (2001). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

Vodrážka, M. (2000). Skončí ženy v příštím tisíciletí v planetárních domácnostech? - Pár poznámek k ideologii "pohlavního" zneviditelňování. Dostupné online na: <http://zpravodajstvi.ecn.cz/index.stm?x=74232&apc=zkgx1>

Vokurka, M.; Hugo, J. (2002). *Velký lékařský slovník*. Praha: Maxdorf.

Wertz, D. C.; Fletcher, J. C. (1998). „Ethical and Social Issues in Prenatal Sex Selection: A Survey of Geneticists in 37 Nations“ *Soc Sci Med*, vol. 46, pp. 255–273. Dostupné online: <http://www.umassmed.edu/shriver/Research/SocialScience/Staff/Wertz/sexselect.htm>

Wolf, N. (2000). *Mýtus krásy*. Bratislava: Aspekt.

World Commission on the Social Dimension of Globalization (2004). *A Fair Globalisation; Creating opportunities for all*. Dostupné online: <http://www.ilo.org/public/english/wcsdg/>

#### **internetové stránky:**

<http://gendercide.org>

<http://www.gene-watch.org>

<http://mafra.cz>

<http://mam.ihned.cz/>

<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zaber/?i=205>

<http://www.un.org/>

<http://www.unescap.org/pop/journal/1995/v10n3a2.htm>

[www.upmd.cz/](http://www.upmd.cz/)